

De strijd om een erfenis (1686 - 1727): De graven van Arberg contra de prinsen van Chimay over de heerlijkheden Weert, Nederweert en Wessem¹

Deel 2: Het proces voor de Grote Raad van Mechelen, de interventie van de momboir in Roermond en de pogingen tot verkoop van de heerlijkheden

door Emile Haanen

1. Het proces voor de Grote Raad van Mechelen²

In het vorige deel hebben we kunnen lezen, dat er zich in 1686 twee partijen bij de Grote Raad hebben gemeld, die beiden pretenderen geheel of ten dele recht te hebben op de heerlijkheden Weert, Nederweert en Wessem.

Dat waren enerzijds Philippe d'Alsace, graaf van Boussu, prins van Chimay en anderzijds Ulrich, graaf van Frézin uit het huis Arberg en hun respectievelijke opvolgers.

a. Het tussenvonnis van 31 oktober 1716

In november 1715, toen het Staats-Interimbewind hier ten einde liep, en in oktober 1716 diende de prins van Chimay opnieuw stukken in bij de Grote Raad. Het Mechelse hof nam kennis van deze stukken en kwam tot het volgende oordeel. Aan de prins van Chimay wordt 8/9 deel van de landen van Weert, Nederweert en Wessem toegewezen, daarbij inbegrepen de opbrengsten, zowel de toekomstige als de vroegere. Alvorens definitief te beschikken over het resterende 1/9 deel, zal er eerst een brief aan de landsvorst Karel VI geschreven worden, om daarna recht te doen zoals dat hoort. De raadsheren konden het namelijk niet eens worden en daarom werd de landsvorst te hulp geroepen om zijn oordeel over de toewijzing van dit 1/9 deel te mogen vernemen. De knoop kon daarmee dan eindelijk definitief doorgemaakt worden. De bedoelde brief zal in de volgende paragraaf uitvoerig aan de orde komen.

In zijn tussenvonnis verordonneert het hof aan de prins dat hij voorlopig en zonder borgstelling aan de graaf van Frézin het resterende 1/9 deel van de drie heerlijkheden laat toekomen en de daarbij behorende inkomsten, zowel de toekomstige als die vanaf het overlijden in 1691 van Maria de Cardenas, douairière van wijlen prins Ernest Dominique van Chimay.

Vervolgens wordt een kostenverdeling uitgesproken voor wat betreft een deel van het laatste procesonderdeel. Het restant van de kosten wordt gereserveerd. In een geheim aanhangsel wordt alvast een verdeling voorgesteld met betrekking tot deze gereserveerde kosten, afhankelijk van de vraag aan wie het 1/9 deel wordt toegewezen.³ In dit aanhangsel wordt duidelijk aangegeven wat de essentie is van de toewijzing door de landsvorst van het resterende 1/9 deel. Wordt dat deel aan de graaf van Arberg toegewezen, dan betekent dit, dat de rechtsregels van het Overkwartier van Gelre bij successie van toepassing zijn en bij toewijzing aan de prins van Chimay niet.

Nadat graaf Ulrich van Frézin van de inhoud van dit vonnis kennis heeft genomen, richt hij zich tot het hof. Hij wil graag tot een definitief einde van deze zaak komen en vraagt of het hof de griffier opdracht wil geven zo snel mogelijk de brief aan de landsvorst te versturen.⁴ Hierop kon de graaf echter nog zes jaar wachten.

b. De samenvatting van het proces

Deze brief werd eerst op 22 april 1722 aan de plaatsvervanger van keizer Karel VI in

Christophe de Baillet. President van de Grote Raad in 1716. Kalmeert het volk in Mechelen.

Brussel gestuurd. Dat was markies van Prié.⁵ De brief bestaat uit een rapport over het tot dan toe gevoerde proces, waarin met name de visies van de beide procespartijen en de argumentaties voor de twee binnen de Grote Raad levende opinies over de succesiewestie gepresenteerd worden. In het hiernavolgende zal de uit het Frans vertaalde tekst van het document bijna integraal weergegeven worden. Vanwege die argumentaties is dit document uitzonderlijk. Men kan immers maar zelden kennis nemen van rechterlijke motiveringen. Indien nodig wordt een toelichting op personen of aangedragen bewijzen in het notenapparaat gegeven.

Welke stellingen betrokken beide partijen in het proces voor de Grote Raad?

Stellingen van de prinsen van Chimay

Ten eerste stelt Philippe, graaf van Boussu en prins van Chimay dat hij als de meest naaste mannelijke erfgenaam van de overleden prins Ernest Dominique Croy-Chimay-d'Arenberg - zijn neef - gerechtigd is tot de successie van de lenen Weert en Wessem en voorts dat deze lenen geregeerd worden ten Zutphensen rechte. Dat laatste betekent dat in die lenen bij successie mannen voor vrouwen gaan.

Ten tweede stelt de prins dat het al sedert onheuglijke tijden bij de successievelijke erfopvolging in de heerlijkheden Weert, Nederweert en Wessem altijd zo is geweest dat mannen voor vrouwen zijn gegaan in gelijke graad.

Ten derde luidt de algemene regel in het leenrecht dat mannen vrouwen uitsluiten in gelijke graad.

Ten vierde maken de drie heerlijkheden deel uit van de Westfaalse kreis van het Heilige Roomse Rijk en dus vallen deze gebieden hem toe volgens de rechtsregels zoals die in het gehele Rijk gepraktiseerd worden.

Stellingen van de graven van Arberg

Ulrich, graaf van Frézin stelt dat de lenen Weert en Wessem toevallen aan alle erfgenamen in gelijke graad zonder onderscheid naar geslacht. Of anders gezegd de lenen zijn verheven ten Geldersen rechte. Zijn vrouw Cecilia-Isabella staat in gelijke graad tot Philippe, graaf van Boussu. Beiden zijn immers volle neef en nicht. Met andere woorden zij deelt de lenen of de heerlijkheden gelijkelijk met hem. De rechtsregels van het Rijk doen niet ter zake, zo stelt graaf Ulrich, omdat de drie Gelderse heerlijkheden met het hertogdom Gelre sedert de Transactie van Augsburg⁶ uit 1548 van het Rijk gescheiden zijn.

Het proces vervolgt dan met het nemen van een aantal conclusies. De prins van Chimay vordert daarbij nogmaals de gehele toewijzing van Weert, Nederweert en Wessem en de graaf van Frézin vordert de helft van de heerlijkheden conform de erfregels bij Gelderse lenen.

Daarna draagt de Grote Raad van Mechelen bij vonnis van 8 maart 1692 partijen op hun stellingen te bewijzen.

Bewijsvoering Arberg

Om aan te tonen dat de lenen afhangen van het hertogdom Gelre en ook zijn rechtsregels volgen en niet die van Zutphen of die van het Rijk produceert de graaf van Frézin een groot aantal leenverheffingen. Hij begint met de verheffing door Willem (VI) van Home in 1405 en door Willem (VII) in 1421, dan komen de verheffingen door Jacob (II) van Home in 1481, een door Jacob (III) in 1525, door Anna van Egmont⁷, gravin van Horn in 1541, door Maria van Home⁸ in 1544, door Philips van Montmorency⁹, graaf van Horn in 1544 en 1559, door Herman, graaf van Nieuwenaer¹⁰, door Joris, graaf van Home-Houtkerke¹¹, vervolgens door Eleonora van Montmorency¹² allen in 1577. Voorts de verheffingen gedaan door Walburgis van Nieuwenaer¹³ op 23 juli 1595 en haar afstand ten gunste van George Everard, graaf van Solms-Lich en zijn vrouw Sabina van Egmont, prinses van Gaveren¹⁴ in 1598, de verheffing gedaan door Sabina van Egmont op 9 maart 1602. Uiteindelijk zijn de lenen vererfd op Dominique de Croy-Chimay-d'Arenberg, die ze in 1663 verheven heeft. De lenen worden bij iedere verheffing opgedragen aan de hertog van Gelre en in de leenakten is meestal de clausule ten Geldersen rechte opgenomen.

Deze door de graaf van Frézin opgevoerde leenverheffingen komen nagenoeg overeen met die in het leenaktenregister. Zie ter vergelijking bijlage 1. Een volledige lijst van leenheren, zijnde de graven, later hertogen van Gelre, is als bijlage 2 opgenomen.

Om het bovenstaande verder te onderbouwen en om aan te tonen dat de lenen onder het Gelderse recht vallen, organiseert de graaf op 27, 28 en 29 juli 1695 in Roermond omvangrijke getuigenverhoren of enquêtes. De praktizijns verklaren daar, dat de heerlijkheden door het Gelderse recht geregeerd worden en dat zulks voldoende aangeduid wordt door de woorden ten Geldersen rechte in de leenakten. Deze clausule heeft namelijk betrekking op de aard van de lenen en betekent dat dit soort lenen gelijkelijk verdeeld worden - ongeacht het geslacht - vooral in geval er vererfd wordt naar collaterale of zijlinies. Dat geldt niet alleen voor lenen gelegen in het hertogdom maar ook

voor lenen, die erbuiten liggen. Deze laatste noemt men uitheemse lenen, zoals Weert, Erkelenz, Viersen, Daelenbroeck¹⁵, Obbicht enz. Als bewijs voor deze opvatting legt graaf Ulrich een tweetal vonnissen van het Hof van Gelre in vergelijkbare zaken over. Het eerste heeft betrekking op een geschil tussen baron Frans Wynand van Eynatten en weduwe Van Rollingen over de heerlijkheid Daelenbroeck. De baron eiste de helft op; de weduwe vond dat Daelenbroeck haar geheel toekwam, omdat het een uitheems leen was. Het hof wees op 15 oktober 1646 de helft aan baron Van Eynatten toe. Bij vonnis van 24 juli 1649 en 1 maart 1653 oordeelde het hof op gelijke wijze. Het betrof een geschil tussen de gebroeders Millendonck en hun oudste broer Godert van Millendonck over de heerlijkheid Vronenbroek¹⁶. Godert werd veroordeeld tot het delen van de heerlijkheid met zijn broers, niettegenstaande het feit dat Vronenbroek een uitheems leen was.

De graaf van Frézin brengt nog een aantal andere stukken in het geding, waarin tot uitdrukking wordt gebracht dat Gelderse lenen gelijkelijk onder de kinderen verdeeld worden, zonder onderscheid naar geslacht. De volgende documenten worden met name genoemd. Een akte van Jan, vader en zoon, hertogen van Kleef uit 1510, waarin zij om diverse redenen verklaren, dat alle gebieden die leenroerig zijn aan het hertogdom Gelre gelijkelijk deelbaar zijn onder de erfgenamen zonder verschil naar geslacht te maken. Een rekest dat op 27 november 1624 aan het Hof van Gelre is aangeboden en waarin mededeling is gedaan van een gelijkelijke opdeling van lenen in 1619 tussen mannelijke en vrouwelijke erfgenamen en dus nog voor de afkondiging van het Gelderse Land- en Stadrecht. Een vonnis van 2 december 1671 betreffende een geschil tussen de gravin van Efferen en Gerard en Willem, graven van Efferen, bij welke zij veroordeeld zijn om de lenen gelijkelijk te delen conform de rechtsregels van Gelre. Een vonnis van 23 december 1681 betreffend een geschil tussen graaf van Falkensteyn en gravin van Slotenberg waarbij bepaald is dat de heerlijkheid Stevensweert gelijkelijk verdeeld moet worden, ondanks het gevoerde verweer dat de heerlijkheid onafhankelijk zou staan ten opzichte van de Gelderse rechtsregels. Een uittreksel uit octrooibrieven van de Gelderse kanselarij van 30 maart 1625, waaruit blijkt dat de heerlijkheid Tegelen¹⁷, gelegen in het land van Gulik, maar leenroerig aan het hertogdom Gelre wordt verdeeld volgens de Gelderse regels.

Tot verder bewijs met betrekking tot de deelbaarheid van lenen brengt de graaf nog een drietal documenten, afkomstig van het leenhof van Weert, in. Zoals een vonnis van 5 augustus 1600, waarbij aan partijen is bevolen om zich te conformeren aan de rechtsregels van het Gelderse Overkwartier. Verder een verklaring van 26 februari 1633, waarin wordt bevestigd dat de van het leenhof afhangelende lenen van oudsher gedeeld worden volgens de rechtsregels van het Overkwartier. Voorts een uittreksel van 9 maart 1689 waaruit blijkt dat de kinderen van burgemeester Van Halen de door hen geërfde lenen gelijkelijk gedeeld hebben.

Graaf Ulrich is van mening, dat alhoewel hij genoegzaam heeft bewezen dat de drie heerlijkheden leenroerig zijn aan het hertogdom Gelre hij ook nog zal aantonen dat Weert, Nederweert en Wessem deel uitmaken van het hertogdom Gelre en de hertog sedert onheuglijke tijden als hun soeverein erkennen. Daartoe komt hij met een aantal stukken voor de dag. Zoals een akte van het Hof van Gelre, waarin staat dat sedert de inname van het kasteel van Weert in 1581¹⁸ koning Philips II - als hertog van Gelre - soevereiniteitsakten in allerlei soort met betrekking tot de drie territoria heeft uitgebracht. De graaf overlegt een plakkaat van Philips II uit 1586, waarin de koning aan Weert, Nederweert en Wessem voorlopig toestemming geeft om van de door hun magi-

straten gegeven vonnissen in beroep te gaan bij het pas opgerichte hof in Roermond (in plaats van naar het buitenlands en verder gelegen Aken). Voorts werd aan de perpetuïteit of de levenslange benoeming van schepenen van Weert (en Nederweert), zoals dat onder de graven van Horn gebruikelijk was, een eind gemaakt. De magistraat zou voortaan jaarlijks benoemd worden. Voorts overlegt hij de akte van provisionele opheffing van de confiscatie van de drie heerlijkheden van 17 november 1610. Deze werd verleend aan Sabina van Egmont, gravin-douairière van Solms, vrouwe van Weert, Nederweert en Wessem voor de duur van het Twaalfjarig Bestand, echter wel onder het uitdrukkelijke voorbehoud dat de soevereiniteit en het 'dominium directum'¹⁹ over de drie territoria bij de aartshertogen Albrecht en Isabella bleef. Dan is er een verzoekschrift uit 1623 van Alexander van Chimay, echtgenoot van Magdalena van Egmont, waarin hij de aartshertogen - in zijn kwaliteit van heer van Weert, Nederweert en Wessem - vraagt of hij in het vervolg de magistraten in de drie plaatsen mag benoemen. Daarbij wordt nog aangegeven, dat Magdalena de drie heerlijkheden van haar vader Karel van Egmont bij wijze van voorschot op de erfenis had gekregen. Karel, graaf van Egmont had de lenen op zijn beurt via een legaat van zijn zuster Sabina van Egmont verworven.

De soevereiniteit van de hertog wil de graaf van Frézin verder bewijzen aan de hand van 35 stukken, waaruit naar voren komt dat de burgemeesters en schepenen van Weert de eed van trouw aan de voorgangers van de huidige landsheer - dit was op dat ogenblik keizer Karel VI - hebben afgelegd, dat deze voorgangers er van tijd tot tijd gouverneurs aanstelden, dat zij er in- en uitvoerrechten hieven, dat zij voor het Weerter laken ontheffing van uitvoerrechten verleenden, dat zij er ter afkondiging ordonnanties voor een betere justitie, voor de koers en de waarde van de munsoorten naar toestuurden, dat zij er contributie of bede inden, dat zij gratie verleenden aan veroordeelden en dat zij middels hun hof in Roermond er de hoogste justitie uitoefenden.

En om te bewijzen dat het hertogdom Gelre met zijn onderhorigheden geen deel uitmaakt van het Rijk, maar dat het daarvan gescheiden is sedert de Transactie van Augsburg, legt de graaf dit verdrag van 26 juni 1548 over, dat gesloten werd tussen keizer Karel V en de rijksdelen en waarin de scheiding geregeld wordt.

Ten slotte vindt de graaf van Frézin dat hij met dit alles voldoende bewijs heeft geleverd en ziet hij af van een laatste mogelijkheid voor verdere bewijsvoering.

Bewijsvoering Chimay

Charles-Louis-Antoine, prins van Chimay is inmiddels zijn vader Philippe, graaf van Boussu opgevolgd. Ook hij heeft een enquête of turbe²⁰ gelast, die op 30 juli 1695 in Roermond is gehouden. De getuigen, ook turbisten genoemd, hebben daar verklaard dat het Land van Weert een afzonderlijk gebied is, losstaand van het hertogdom Gelre. Het Land van Weert had in het verleden eigen heren en deze hebben de inwoners verschillende privileges gegeven. De turbisten menen zelfs te weten dat het recht van het Overkwartier van Gelre er niet is afgekondigd en dat het er evenmin nageleefd wordt, aangezien verschillende daarin voorkomende regels er niet nagekomen worden, zoals onder andere het geval is met de regelgeving omtrent testamenten. De woorden ten Geldersen rechte slaan volgens hen alleen op de rechten die men moet betalen bij iedere verheffing - vijftien goudguldens - en niet op de aard van de lenen en wel omdat in het onderhavige geval er sedert onheuglijke tijden alleen mannen in de betreffende heerlijkheden opgevolgd zijn met uitsluiting van vrouwen. De enquête is voortgezet op 20 en 21 juli 1695 in Arnhem, waar de getuigen verklaren, dat de woorden ten Geldersen, Zutphensen of anderen rechten wel slaan op de aard van de lenen en dat jon-

Paleis van Margaretha van Oostenrijk, te Mechelen, gebouwd in 1517. Van 1616 tot 1794 zetel van de "Grote Raad".

gere verheffingen niet nadelig kunnen werken op oudere verheffingen. De aard van de lenen kan evenmin veranderen. Betreffende de successie in de Weertse landen verklaren de getuigen dat zij de rangorde daarin niet kennen, maar dat in de lenen die ten Zutphensens rechte verheven worden mannen vrouwen uitsluiten in gelijke collateralen graad.

Om aan te tonen dat de heerlijkheden Weert, Nederweert en Wessem rijksterritoir zijn en eigen heren hadden, onafhankelijk van het hertogdom Gelre, overlegt de prins van Chimay een aantal bewijsstukken, bestaande uit vijf privileges, munten en stukken betreffende het appelrecht. Het eerste privilege dateert uit 1360 en is gegeven door Dirk, heer van Horn. Deze verklaart dat hij de eerstkomende drie jaar geen bede van gemiddeld 1500 oude daalder meer zal vragen aan (de dorpen van Over- en Neder-) Weert. Het volgende is een privilege van Willem (VI) van Horne, dat stamt uit 1378.²¹ Hierin kent hij de inwoners van Weert het recht toe om met een zegel hun laken te merken. In 1414 geeft Willem (VII) van Horne het privilege van vrije markten²² en in 1446 bevestigt Jacob (I), heer van Horn de genoemde privileges en geeft de inwoners van Weert rechten met betrekking tot het malen.²³ Jacob (II), graaf van Horn heeft evenzo de genoemde privileges (in 1482) bevestigd en de eed van trouw van die van Weert verkregen en hen beloofd te beschermen tegen alle lasten en mandementen van kerkelijke hoven.²⁴

Om hun onafhankelijkheid aan te geven sloegen de heren van Weert een munt met daarop hun merk en wapen en op de keerzijde de inscriptie "MONETA NOVA ARGENTEA WERTENSIS". De prins heeft vijf van deze munten bij de Grote Raad in bewaring gegeven.

Dan heeft keizer Ferdinand I van het Heilige Roomse Rijk in 1562 aan Philips van Montmorency, heer van Weert toegestaan dat van vonnissen gewezen op grond van de wetten van het graafschap Horn en de heerlijkheid Weert, die 200 Rijnse gulden niet te boven gaan, niet meer geappelleerd mag worden, maar dat zij direct kracht van gewijsde hebben.²⁵

Dat Weert, Nederweert en Wessem dienden te appelleren op de schepenstoel van Aken blijkt uit overgelegde verklaringen. Dat zijn de ordonnanties van de hertog van Parma²⁶ van 6 juli 1586, van de markies van Caracena²⁷ van 2 december 1662, van keizer Leopold I²⁸ van 13 april 1674²⁹, van de koningin-regentes van Spanje³⁰ van 4 augustus 1675 en van koning Karel II van Spanje van 10 februari 1676³¹. In deze verklaringen wordt volgens de prins van Chimay het Hof van Gelre verboden de inwoners van de heerlijkheden te hinderen in hun appelrecht op Aken. Het appelrecht op Aken blijkt eveneens uit de vonnissen die door Aken gewezen zijn en wel in de jaren 1589, 1599, 1608, 1613, 1626, 1627, 1633 en 1635. Voorts blijkt het ook uit verklaringen afkomstig van de dorpen Geistingen, Ophoven, Beegden, Pol, Panheel en Wessem.³²

Dat de drie heerlijkheden niet tot Gelre behoren, maar een daarvan gescheiden land en rijksterritoir zijn, blijkt volgens de prins verder ook uit verscheidene brieven die de keizers naar Weert hebben gestuurd om hun aandeel te betalen in de contributie van de Westfaalse kreis. Genoemd worden de brieven van keizer Maximiliaan II van 27 juli 1564, van de hertog van Gulik in zijn kwaliteit van generaal van de Westfaalse kreis van 17 juni 1568, 8 maart 1570 en 14 juni 1572, van de ontvanger van die kreis van 9 september 1670, van keizer Leopold I van 31 oktober 1684 en als laatste een brief³³ van de commissaris van de keizerlijke troepen van 24 januari 1714. Voorts wordt nog een akte van keizer Maximiliaan II getoond, waarin deze de heerlijkheid Weert onder zijn bescherming neemt omdat Weert rijksterritoir is. Deze akte dateert van 18 oktober 1567.³⁴

De rijksonmiddellijkheid wordt ook bewezen aan de hand van de volgende documenten, te weten een uittreksel van het protocol van de Staten van Gelre vanaf 1590 tot 1640 en een decreet van de Aartshertogen van 2 juni 1609. Hierin verklaren zij dat de landen van Weert niet behoeven te contribueren in de beden en schattingen of subsidies van het hertogdom Gelre.³⁵ Dit wordt ook aangetoond door een akte van deze Staten van 22 maart 1685.

Het gestelde blijkt eveneens uit de historische werken van Pontanus en Van den Sande over Gelre, die geen enkele melding maken van Weert, terwijl zij wel schrijven over alle andere onderhorigheden. Voorts blijkt het uit geografische kaarten waarop de heerlijkheden in het algemeen gescheiden van het hertogdom Gelre afgebeeld zijn.

Het bewijs dat de lenen vroeger ten Zutphensen rechte verheven zijn, wordt geleverd door de leenakte van 1427, waarin de woorden voorkomen 'est feudum zutphaniense' en die van 1441, waarin de woorden voorkomen 'die Edel jacob heer tot hoorne Altena etc. van mijn heer van Gelre te leen weert met sijne toebehoorten, ende dat monicker lant beneden in mijns heeren lande gelegen met haere rechten heerelijckheden ende toebehoorten tot zutphanen rechte ygelijck sijne voorvaderen dat te leen ghehouden hebben'.³⁶ Bij de eerdere leenverheffingen van 1405 en 1421 werd helemaal geen recht aangegeven.

Als bewijs dat het Overkwartierse recht niet van toepassing was in de drie heerlijkheden overlegt de prins van Chimay twee oude enquêtes; een gehouden in Weert op 2 mei 1642 en de ander in Roermond op 18 juni 1691. Het eerste getuigenverhoor werd gehouden op aanvraag van Magdalena van Egmont, prinses-douairière van Chimay in het proces voor de Grote Raad van Mechelen tegen de hertog van Havré, de graven van Solre en van Hoogstraten en de vrijheer van Millendonk. Het tweede verhoor vond plaats in de zaak tegen de graven van Arberg en Moeskroen. De turbisten verklaarden toen, dat de heerlijkheden niet aan het recht van het Overkwartier van Gelre onderworpen zijn. Ter versterking van het hierboven gestelde worden nog eens drie akten van de schepenen van Weert, Wessem en de Buitenie ingediend, waarin zij verklaren dat het Overkwartierse recht noch afgekondigd, noch ontvagen, noch gepraktiseerd wordt in Weert, Nederweert en Wessem.

Subsidaire eis Chimay

Evenals de graaf van Frézin ziet ook de prins af van verdere bewijsvoering. Maar de prins komt wel met een subsidiaire vordering. Want in geval de Grote Raad toch mocht oordelen dat de heerlijkheden deelbaar zijn en tussen de graaf van Arberg en hem verdeeld moeten worden, dan eist hij 8/9 van de lenen op. Dit om reden dat er ten tijde van het begin van de successie van prins Dominique van Chimay in 1686 nog acht kinderen uit het huwelijk van zijn grootmoeder Carolina - in de afgedrukte stamboom in het eerste deel van dit artikel abusievelijk Anna-Isabella genoemd - in leven waren. Deze acht personen, die volle neven of nichten van de overleden prins waren, stonden in gelijke graad van bloedverwantschap met Cecilia-Isabella, de vrouw van de graaf van Frézin, zoals blijkt uit de overlegde genealogische kaart.

Nadien hebben partijen nog verdere conclusies gewisseld, waarna de zaak in zoverre was afgerond, dat er nu vonnis gewezen kon worden.

Uitspraak met betrekking tot de Gelderse leenband

De meerderheid van de Grote Raad voor de Nederlanden te Mechelen is er in voldoen-

de mate van overtuigd, dat de heerlijkheden Weert, Nederweert en Wessem een uitheems leen vormen van het hertogdom Gelre.³⁷

Uitspraak over het toepasselijke recht

Dan moet de vraag beantwoord worden welk successierecht van toepassing is: het gemene recht of het specifieke recht van het heersende hof. Of anders gezegd, dient de erfopvolging plaats te vinden volgens de rechtsregels van het Overkwartier van Gelre, waarbij de lenen deelbaar zijn zonder verschil tussen mannen of vrouwen of dient zij plaats te vinden volgens het gemene leenrecht, waarbij mannen vrouwen in gelijke graad uitsluiten. Van de veertien rechters - er ontbrak er blijkbaar één - zijn er zeven van mening dat het Overkwartierse recht van toepassing is en de zeven andere rechters geven de voorkeur aan het gemene recht.

Omdat de stemmen staken en er dus geen oordeel geveld kan worden, besluit men de beslissing in deze zaak aan de landsvorst over te dragen. De vorst - d.w.z. zijn Brusselse plaatsvervanger³⁸ - wordt verzocht zijn visie aan de Raad kenbaar te maken, zodat er voor de toekomst tevens een regel wordt vastgesteld om in overeenkomstige gevallen daarnaar te handelen. In het kort worden daartoe de argumenten, die de twee visies schragen aan zijne majesteit voorgelegd.

Argumentatie Gelders recht van toepassing

De groep die pleit voor toepassing van het recht van het hertogdom Gelre, zijnde het dominante hof, heeft als hoofdargument dat elk leen voortspuit uit een dominant hof, waarbij er twee gevallen onderscheiden worden, te weten de toekenning van een leen door de leenheer en het opdragen van een leen door een leenman. In het geval dat een leen toegekend is, bestaat het rechtsvermoeden, dat het de wil van de heer is geweest, dat het leen de rechtsregels en de gebruiken van het dominante hof volgt. Vanzelfsprekend houdt elke heer onverkort aan zijn eigen jurisdictie en rechtsregels vast. Omdat de uitgifte van een leen een blijk van goedgunstigheid en vrijgevigheid is, kan het niet de bedoeling zijn een bijzondere wet voor deze nieuwe vazal of leenman te maken, maar is het juist de wil van de leenheer hem eenzelfde plaats te geven als de andere vazallen en hem onder een uniform recht te laten functioneren, zoals bij alle andere onderdanen.

In het geval het leen aangeboden of opgedragen is, ligt het voor de hand dat dit is gebeurd om de bescherming van een machtiger heer te verwerven, die in staat is hem tegen zijn vijanden te verdedigen. Het kan echter ook zijn dat het leen is opgedragen uit genegenheid, vrijgevigheid of uit dank voor reeds ontvangen zaken. In beide gevallen is er sprake van een wederzijds contract en is het mogelijk dat diegene die zich onderwerpt en een ander als zijn heer erkent, bepaalt en bedingt dat de oude rechtsregels die in zijn leen toegepast werden, behouden blijven.

Maar omdat de oorsprong van de betreffende lenen niet duidelijk is noch de voorwaarden waaronder ze zijn verworven, is het nodig om terug te vallen op de algemene en meer natuurlijke grondregel, dat een leen altijd het recht van het dominante hof volgt, zoals enkele rechtsgeleerden zeggen.³⁹ Andere rechtsgeleerden⁴⁰ zijn de tegenovergestelde mening toegedaan en vinden dat men het recht moet volgen wat ter plaatse nagekomen wordt. In dit verband valt vooral op te merken dat deze geleerden spreken over een speciale rechtsregel, die toegepast en gebruikt wordt in de plaats waar het leen ligt en die regel zal contrair zijn aan die van het dominante hof. Maar omdat in de betreffende heerlijkheden geen enkele bijzondere rechtsregel strijdig is met de rechtsregels van het Overkwartier en de turbisten integendeel gesteld hebben dat die regels er

wel worden nageleefd, kan bijgevolg de opvatting van die rechtsgeleerden in deze casus niet gevolgd worden.

Vermits de tegenovergestelde opinie de rechtsregels van het dominante hof niet wil toelaten, moet men toch naar het van toepassing zijnde recht in de naburige landen kijken, volgens jurist Du Moulin.⁴¹ In dit geval dus naar die van het Land van Horn, Montfort, Loon en Gelre die aan de drie heerlijkheden grenzen en waar bij erfopvolging de mannen gelijkelijk delen met de vrouwen in gelijke graad.

Doch in de onderhavige zaak hoeft men geen toevlucht te nemen tot de rechtsgewoonten van de aangrenzende landen, omdat de Roermondse getuigen van de zijde van de graaf van Frézin in deze casus immers unaniem hebben verklaard dat zelfs de uitheemse lenen geregeerd worden volgens het landrecht van het hertogdom, hetgeen aangetoond kan worden aan de hand van de opvattingen van Van den Sande⁴² en enkele met name genoemde artikelen uit het landrecht⁴³, die geen enkel verschil maken tussen uitheemse en inheemse lenen. Bovenal is er een bepaald artikel⁴⁴ uit het landrecht dat uitdrukkelijk stelt dat lenen, die binnen het territorium van het leenhof van het Overkwartier gesitueerd zijn, niet door het landrecht geregeerd worden als zij van een ander hof afhangen en hun eigen rechtsregels hebben. Kenmerkend voor Gelderse lenen is dat zij niet geregeerd worden door de rechtsregels van de plaats waar ze gelegen zijn, maar door de regels van het leenhof, waarvan zij afhangen.

Zo zijn er verschillende leenhoven die willen dat hun rechtsregels worden gevolgd en niet die van het land waarin de lenen gelegen zijn, zoals jurist Christinaeus⁴⁵ dat beschrijft aan de hand van een arrest van het soevereine leenhof van Brabant, dat aldus unaniem geoordeeld heeft op 28 juni 1613. Dezelfde Christinaeus⁴⁶ en Anselmo⁴⁷ verzekeren dat men verschillende turben over dit onderwerp heeft gehouden, waarin de getuigen verzekeren dat men in Brabant de regels van het dominante hof volgt. Hetzelfde ziet men in Vlaanderen, zoals Burgundus⁴⁸ rapporteert, en dat wordt bevestigd door de rechtsgewoonten aldaar, die in het algemeen verordonneren om bij leenkwesties de rechtsregels te volgen van het dominante hof.

Om deze en andere redenen concluderen de raadsheren dat bij de successie in Weert, Nederweert en Wessem de regels van het Overkwartier van Gelre, zijnde het dominante hof, rechtskracht hebben en dat bijgevolg de heerlijkheden hoofdelijk verdeeld moeten worden onder de erfgenamen van prins Ernest Dominique van Chimay zonder onderscheid naar geslacht.

Argumentatie gemene recht van toepassing

De zeven andere rechters vinden dat de heerlijkheden geregeerd moeten worden volgens het gemene recht, dat aangeeft dat bij successie in lenen de man de vrouw buitensluit en zij beweren ten principale dat het Gelderse landrecht slechts op lenen die in het hertogdom liggen betrekking kan hebben en absoluut niet van toepassing is in geval van successie in de uitheemse lenen, zoals hier aan de orde. Als reden voeren zij daarvoor aan, dat zij geen enkel geloof kunnen hechten aan de uitspraken van de Roermondse getuigen, die stellen dat de clausule ten Geldersen rechte, die in de leenakte van 1481 en andere daaropvolgende voorkomt, zijn betekenis en beperking verkrijgt door de onmiddellijk daarop volgende clausule tot vijftien goudgulden te verheergewaden, omdat die laatste clausule slechts de rechten kan betreffen die de vazal of leenman aan het leenhof moet betalen voor iedere leenverheffing volgens Van den Sande⁴⁹ en van nul en generlei waarde is voor het recht van opvolging.

Zij beklemtonen, dat de Gelderse rechtsregels of het Gelderse landrecht niet van toepassing kunnen zijn op uitheemse lenen, omdat men niet verplicht is te gehoorzamen

aan diegene die zijn jurisdictie of territorium wil uitbreiden. Bijgevolg moet deze successie in ieder geval geregeld worden volgens het gemene geleerde leenrecht, dat vrouwen uitsluit, anders dan bij gebrek aan mannen. Bovendien vinden zij dat de akte van afkondiging van het Gelders landrecht uitdrukkelijk en helder stelt dat een zaak die daarin niet geregeld wordt, zich dient te richten naar het geleerde recht, temeer omdat sedert onheuglijke tijden de betreffende heerlijkheden aan mannelijke erfgenamen in de familie van de heren van Horn zijn gekomen met uitsluiting van vrouwen. Voor het bewijs dat de clausule ten Geldersen rechte mannen en vrouwen in geval van successie in lenen niet op gelijke voet stelt, zelfs al liggen de lenen in het hertogdom Gelre, brengen zij naar voren, dat het privilege van Jan, vader en zoon, hertogen van Kleef uit 1510, zoals Van den Sande⁵⁰ dat aanhaalt, vrouwen slechts tot opvolging in lenen geroepen acht op grond van dat privilege en dat zij voorheen uitgesloten waren. Zodat de clausule ten Geldersen rechte die voor 1510 in de leenverheffingen voorkomt, niet betekent en ook niet tot gevolg heeft dat vrouwen met de mannen delen in de successie van lenen, die leenroerig zijn aan het leenhof van Gelre. Zij concluderen dat Weert, Nederweert en Wessem volledig toegewezen moeten worden aan de prins van Chimay als zijnde de meest naaste mannelijke erfgenaam met uitsluiting van de echtgenote van de graaf van Arberg, maar dat de tegenovergestelde opvatting ervan uitgaat dat dit privilege door Van den Sande vermeld wordt onder de rubriek van de Kleefse lenen en dus niet van toepassing voor Gelderse lenen.

c. Het antwoord van markies van Prié van 6 juli 1723⁵¹

Prié neemt ruim de tijd om zijn oordeel te geven op het verzoek van de Grote Raad en het hierboven weergegeven rapport over de successiekwestie. Want één jaar later deelt hij de Grote Raad mee, dat hij uit de stukken begrepen heeft, dat het hof gelijkelijk verdeeld is over de kwestie en dus zal de Raad van State - als belangrijk adviesorgaan van de landvoogd - zijn visie moeten geven. Hij deelt de Grote Raad mee, dat hij met verbazing heeft moeten constateren, dat het vonnis reeds op 31 oktober 1716 is gegeven. Dat betekent dat de raad al geruime tijd - zes jaar - van mening verschilt en dat in de tussentijd een aantal van de betrokken raadsheren wel op andere posten werkzaam zullen zijn of zijn overleden en dat een raadsheer thans in staat van onmacht verkeert. Prié vindt trouwens dat in deze zaak de Raad van State onbevoegd is, omdat het hier een rechterlijke zaak betreft en een behandeling strijdig is met de instructies voor de Raad van State. Om uit de impasse te geraken stelt hij voor dat het rapport over deze zaak wordt samengevat en aan de Grote Raad wordt voorgelegd en wel in zijn huidige samenstelling. Terzijde zij opgemerkt dat de markies niet erg gesteld was op leden van de Raad van State. De Grote Raad besluit zich te conformeren aan de inhoud van de brief, zodat het proces door de partijen kan worden voortgezet. De zaak is terug naar af.

Hercule J.L. Turinetti, markies van Prié (1658-1726).

d. De schikkingsovereenkomst van 1726

Drie jaar lang gebeurt er niets, totdat in maart 1726 Albert, graaf van Arberg overlijdt. Daarna laat zijn zoon Maximiliaan Nicolaas op 5 juli 1726 de lenen Weert en Wessem verheffen. Eerder in 1723 was er al een nieuwe prins van Chimay aangetreden en in 1722 was rentmeester en scholtis Arnold Costerius overleden.

Dan roept de Grote Raad op 23 november 1726 beide procespartijen op om te verschijnen voor drie raadsheren van dit hof. Het doel daarvan was de onzekere uitslag van het proces te voorkomen door een schikking te beproeven. Beide partijen zien duidelijk geen heil meer in voortzetting van de procedure, want er wordt geschikt. Wat behelste deze overeenkomst?

Maximiliaan, graaf van Arberg, die tevens opkomt voor zijn enige broer Karel van Arberg, doet afstand van alle rechten die hij pretendeert of heeft op de drie heerlijkheden ten gunste van Alexander, prins van Chimay. Op zijn beurt betaalt de prins 10.000 wisselgulden aan de graaf van Arberg. Dit bedrag zou vooralsnog bij de Grote Raad in bewaring blijven, totdat de graaf van Arberg aantoont dat de beslagen, die door de weduwe van de graaf van Frézin op de heerlijkheden zijn gelegd door haar opgeheven zijn. Tevens moet graaf Maximiliaan aantonen, dat alle andere beslagen die op de inkomsten van de drie heerlijkheden te zijnen laste zijn gelegd, eveneens opgeheven zijn. Dit alles dient binnen acht dagen na datum van de overeenkomst gerealiseerd te worden. Mocht deze datum overschreden worden, dan zal van deze overeenkomst geen notitie meer worden genomen. Verder wordt de graaf van Arberg door de prins van Chimay gevrijwaard van elke aanspraak of actie in welke zin dan ook, die geformeerd zouden kunnen worden ten laste van de overleden prins Ernest Dominique. Maximiliaan van Arberg verklaart zijnerzijds geen enkel goed te bezitten wat aan de genoemde erfflater toebehoort. De partijen besluiten het proces te staken en komen ten slotte overeen dat de proceskosten gecompenseerd worden, met dien verstande dat wat reeds betaald is als afgedaan wordt beschouwd. Deze overeenkomst wordt op verzoek van beide partijen door de Grote Raad gedecreteerd op 26 november 1726.⁵²

Drie dagen later op 29 november 1726 legt Marie Adriene Alexandrine Therese, geboren baronesse van Wittenhorst, gravin-douairière van Arberg en Frézin op haar kasteel ter Horst de gewenste verklaring af. Zij heft alle arresten en beslagen op die op gezag van het Hof van Gelre of op een andere wijze zijn gelegd op alle delen of aanspraken, die de graaf van Arberg op Weert, Nederweert en Wessem had. Bijgevolg geeft zij de graaf toestemming om de geldsommen te lichten die Alexander, prins van Chimay hem heeft toegezegd zoals overeengekomen bij de hierboven genoemde akte. Echter met dien verstande dat er 3000 daalder op de griffie van de Grote Raad zullen achterblijven, die haar toekomen volgens het contract dat zij op 8 april 1726 met de graaf van Arberg heeft gesloten.⁵³ Aangenomen mag worden dat Maximiliaan, graaf van Arberg ook aan zijn andere verplichtingen voldaan heeft, waardoor het proces afgesloten kon worden.

Toch is met het sluiten van deze overeenkomst tussen Chimay en Arberg het geschil kennelijk nog niet volledig de wereld uit. Want Alexander Gabriël, prins van Chimay biedt het contract ten overvloede en zekerheidshalve ter registratie aan bij het leenhof in Roermond.⁵⁴ Dit vond plaats op 18 december 1727, dus ruim één jaar na het aangaan van de overeenkomst. Met deze registratie komt een definitief eind aan het proces en tevens aan de gepretendeerde rechten van de graven van Arberg op Weert, Nederweert en Wessem.

e. Het financiële belang

De graven van Arberg eisten de helft van de drie heerlijkheden en daarmee de helft van de inkomsten. Uitgaande van een gemiddelde netto-jaaropbrengst van 12.000 gul-

den Brabants, kwam hun eis uit op 6000 gulden. Zij kregen voorlopig 1/9 gedeelte toegewezen vanaf het jaar 1691 of ongeveer 1300 gulden per jaar. Zij hadden de helft gevorderd. Uiteindelijk werden zij na veertig jaar procederen voor een eenmalig bedrag van 10.000 gulden uitgekocht; de proceskosten beliepen voor Arberg - volgens zijn opgave - rond 1712 reeds 25.000 gulden.

De prinsen van Chimay eisten de volledige eigendom op ofwel 12.000 gulden aan inkomsten; daarnaast vorderden zij impliciet ook nog de 18.000 gulden contributie, die Weert, Nederweert en Wessem jaarlijks aan de landrentmeester van Spaans, later Oostenrijks-Gelre dienden af te dragen. De prinsen stelden namelijk dat de heerlijkheden niet tot Gelre behoorden, maar rijksonmiddellijk waren en derhalve deel uitmaakten van De Westfaalse kreis. Dit hield in dat zij zich als soeverein van de drie plaatsen beschouwden en de herzog van Gelre niet als zodanig zagen. De

Grote Raad van Mechelen ging op deze stelling in het geheel niet in en daarmee werd het hoofdstuk over de veronderstelde rijksonmiddellijkheid van de heerlijkheden gesloten.

De prinsen kregen definitief 8/9 deel toegewezen, conform hun subsidiaire eis. Na de overeenkomst met Arberg viel hun het integrale bezit en de eigendom over de drie heerlijkheden toe, inclusief de daarop rustende schulden en inkomsten. Tot een uitspraak over de toepasbaarheid van de Gelderse erfrechtregels is het niet gekomen. Toch kunnen we aannemen, dat in den vervolge dit successierecht is toegepast. Want volgens uitspraak van de Grote Raad van Mechelen van 14 augustus 1750 en van 15 mei 1744 worden dan twee 1/9 delen van de heerlijkheden Weert, Nederweert en Wessem toegewezen aan een zuster, Anne Ernestine, markiezin De Los Rios en en aan een broer, kardinaal Thomas d'Alsace, aartsbisschop van Mechelen, van de toenmalige heer, te weten Alexander, prins van Chimay.⁵⁵

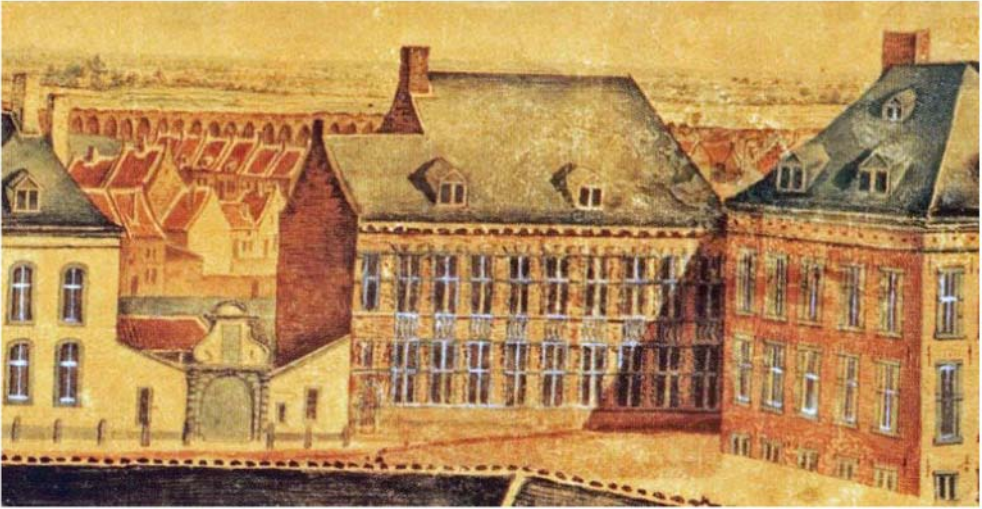
2. De interventie van de momboir van het Hof van Gelre (oktober 1712 - januari 1714)

Zoals eerder vermeld viel in de periode 1702 - 1716 de soevereiniteit van een gedeelte van Spaans-Gelre, waaronder Weert, Nederweert en Wessem als het ware toe aan de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden in Den Haag. Het veroverde Spaans-Gelre is daarmee gedurende deze periode losgemaakt uit het bestuurlijk en rechterlijk verband van de Spaanse Nederlanden. De vraag rijst nu of de Grote Raad van Mechelen nog competent geacht mag worden een geschil te behandelen betreffende de eigendom van heerlijkheden, die in het buitenland zijn komen te liggen. En zo niet, wie is er dan wel competent. Dit probleem kwam binnen het aandachtsveld van de momboir van het Hof van Gelre te Roermond te liggen. De momboir vervult immers de functie van fiscaal of procureur-generaal.

Aanleiding voor het ingrijpen van de momboir om tot een stopzetting van de procesgang te Mechelen te komen was een brief van de prins van Chimay, die rentmeester en

Maria Adriana Alexandrina Theresia van Wittenhorst.

Voormalig Hof van Gelre gelegen in de Pollartstraat waar thans het Huis van Bewaring gelegen is.

scholtis Arnold Costerius hem had laten zien. In de brief was te lezen dat de Grote Raad van Mechelen op het punt stond eindelijk een uitspraak te doen in het proces tussen de graaf van Frézin en de prins. De pas aangetreden momboir J.G. Bloemarts vraagt de Staten-Generaal op 26 oktober 1712 om hem opdracht te geven de soevereiniteit en de leengerechtigheid van Weert, Nederweert en Wessem te bewaken en te beschermen.

Dat het verzoek mede bevorderd kan zijn omdat Costerius in dezelfde maand het recht kreeg de magistraten van Weert en Nederweert te benoemen en de momboir hierbij buiten spel werd gezet, valt niet uit te sluiten.

a. Standpunt momboir Bloemarts en eerste reactie van partijen

Bloemarts stelt, dat de twee procespartijen vazallen of leenmannen van de hertog van Gelre zijn. De drie heerlijkheden zijn Gelderse lenen en staan onder de jurisdictie van het Hof van Gelre. De Staten-Generaal bezitten de soevereiniteit van de drie heerlijkheden en zij zijn - als hertog van Gelre - leenheer van de beide vazallen. Bloemarts vindt het dan ook niet juist dat een buitenlands hof, zoals de Grote Raad van Mechelen dat in die periode was, zou oordelen over een geschil dat binnen het territorium van de Republiek der Verenigde Nederlanden viel.⁵⁶ Competent in leengeschieden kan slechts de leenheer zijn, in dit geval de Staten-Generaal, die de beoordeling van het geschil conform de regelgeving dient over te laten aan zijn leenhof. Dit is het Hof van Gelre te Roermond. Verder is dit proces ten tijde van de vorige soeverein, namelijk koning Karel II van Spanje - in strijd met het privilege de non-evocando van 1310⁵⁷ - bij het Hof in Roermond weggehaald en voor de Grote Raad getrokken op grond van het onbelangrijke feit dat de prins een Gulden Vliesridder was. Nu dit gebied onder hun gezag staat, kan deze evocatie geen effect meer hebben. Een uitspraak van de Grote Raad zou daarenboven niet afdwingbaar zijn, aangezien deze in het Overkwartier van Gelderland geen jurisdictie had.

Het verzoek van momboir Bloemarts om beide vazallen te dwingen hun proces van Mechelen naar Roermond over te brengen kan op instemming van de Staten-Generaal rekenen.⁵⁸

moeten worden met alle kosten van dien, dient voorkomen te worden. Ten eerste verzoekt Arberg, dat het proces door de Grote Raad van Mechelen ten einde gevoerd zal worden en ten tweede vraagt hij indien de Staten-Generaal zich niet in het eerste kunnen vinden, dat zij de momboir moeten opdragen dat hij beide partijen gelast om binnen zes weken de stukken vanuit Mechelen over te dragen aan Roermond om daar beoordeeld te worden. De Staten-Generaal vragen advies aan de momboir⁶⁶, die antwoordt dat het eerste verzoek afgeslagen moet worden. Om het tweede verzoek in te kunnen willigen, herhaalt Bloemarts opnieuw zijn eerdere voorstel om via de Raad van State in Brussel de processtukken van de Grote Raad in Roermond te krijgen.⁶⁷ De Staten-Generaal voelen blijkbaar nog steeds weinig voor zijn idee, want ze besluiten het advies van de momboir - zoals het vorige van 3 december 1712 - voor advies door te sturen aan de gedeputeerden voor het Overkwartier.

c. Standpunt Chimay

Charles Louis d'Alsace, prins van Chimay vindt het tijd worden om te reageren, maar niet richting Roermond. Enkele dagen na de brief van Arberg stuurt hij op 30 december 1712 een nog uitvoeriger rekest naar de Staten-Generaal, waarin hij zijn visie geeft.⁶⁸ Het proces hoort volgens hem thuis in Mechelen, want daar is het beneficium van inventaris gegeven en alle conflicten die daaruit voortvloeien vallen onder de competentie van de Grote Raad. Een zaak moet daar beëindigd worden, waar zij met instemming van beide partijen begonnen is. Bovendien hebben de Staten-Generaal in 1709 op verzoek van de graaf van Arberg zelf naar Brussel geschreven dat het proces in Mechelen met spoed beëindigd zou mogen worden. Chimay wijst er op dat de erflater ridder van het Gulden Vlies was en dat de ridders aan de Grote Raad onderworpen zijn. Het proces heeft inmiddels al 30.000 gulden gekost en is nu zover dat vonnis gewezen kan worden. Vervolgens stelt de prins dat de heren van Weert, Nederweert en Wessems oudsher soeverein zijn geweest en wijst dan op de muntslag, het verlenen van privileges en het ontvangen van de bede. De gebieden horen tot de Westfaalse kreis. In rechtszaken appelleren zij van de Schepenstoel van Aken op de Keizerlijke Kamer te Spiers. De hertogen van Gelre hebben er geen gezag noch jurisdictie gehad. Eerst vanaf het in ongenade vallen van Philips van Montmorency vanwege zijn vrouw Walburgis van Nieuwenaar heeft de hertog van Alva, namens de koning, volgehouden een recht van confiscatie te hebben en hij heeft zich met de sterke arm de soevereiniteit en de jurisdictie over de drie heerlijkheden aangematigd. De opvolger van Alva, de prins van Parma, heeft in 1586 het hof in Roermond verboden zich nog langer met de heerlijkheden te bemoeien en hun in hun oude rechtsgang te laten. In 1610 hebben de aartshertogen Sabina van Egmont, zijn oud-tante, weer in het bezit gesteld van Weert, Nederweert en Wessems op voorwaarde dat zij terecht zou staan in het proces voor de Grote Raad over de successie van de heerlijkheden tussen haar en de hertog van Havré, de graaf van Solre, van Hoogstraten, van Houtkerke en van Millendonck, die allen preteenderden gerechtigd te zijn tot het bezit van de drie heerlijkheden. Dit proces was dus van dezelfde aard als het huidige en is in 1649 gewonnen door zijn grootmoeder Magdalena van Egmont. Verder haalt Chimay de in de vorige paragraaf reeds genoemde decreten van de markies van Caracena en koning Karel II van 1675 en 1676 aan inzake de rechtspleging door het Hof van Gelre inzake de heerlijkheden. Desondanks heeft het hof in 1687 een beschikking ten behoeve van Maria de Cardenas, prinses-douairière van Chimay afgegeven. De koning heeft deze beschikking vernietigd en de douairière bevolen in Mechelen haar recht te halen, omdat daar alle zaken betreffende de erfenis van haar overleden man worden behandeld.

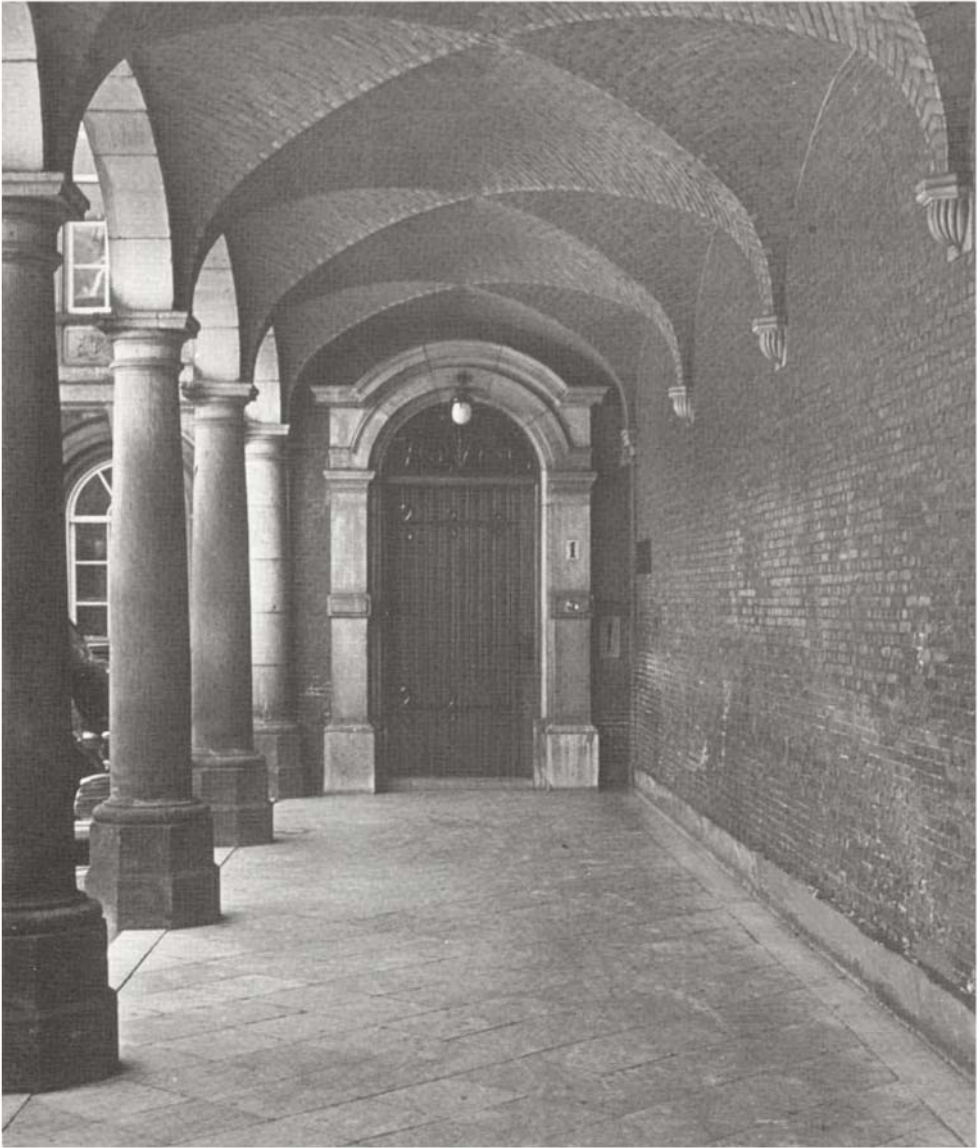
Ten slotte verzoekt Chimay de zaak bij het Roermondse hof te schorsen, totdat de Staten-Generaal definitief op zijn verzoek beslist hebben en de momboir op te dragen

Het huis ter Horst in 1830. Eén van de woonplaatsen van Ulrich, graaf van Frézin.

hem niet meer met dit soort zaken lastig te vallen. Het hof dient zich te richten naar het eerder genoemde decreet van Karel II van 13 juli 1696, dat op verzoek van zijn moeder werd gegeven. Dit decreet zal de momboir in zijn verzoek wel wijselijk verzwegen hebben, zo stelt de prins. Evenals bij Arberg het geval was, vragen de Staten-Generaal ook hier advies van de momboir.⁶⁹ Bloemarts dient echter geen advies in en Chimay klaagt hier niet over. Mogelijk hebben de prins of Costerius rekest en resolutie niet aan hem toegezonden. Niemand refereert er ooit aan. In ieder geval wendt de prins van Chimay zich een maand later opnieuw tot de Staten-Generaal met een bijna identiek gesteld rekest. Het wezenlijke verschil zit echter op het eind. Hij wenst uiteraard dat het proces in Mechelen blijft en daar afgehandeld wordt, maar hij maakt de Staten-Generaal wel duidelijk dat ze hem niet kwalijk moeten nemen, dat hij het proces in Mechelen gewoon voortzet.⁷⁰ Chimay wacht een definitieve beschikking uit Den Haag dus niet meer af en laat zich aan de acties uit Roermond niets gelegen liggen. Deze keer vragen de Staten-Generaal geen advies meer bij de momboir, maar bij de gedeputeerden voor het Overkwartier. Nu het waarschijnlijk is, dat de momboir het eerste rekest niet ontvangen heeft en het tweede niet krijgt, kan hij niet weten wat Chimay van plan is.

Dat het hof in Roermond de boete verhoogt met 50 goudgulden en later - begin februari - nog eens met 100 goudgulden indien Chimay niet overgaat tot overbrenging van het proces binnen de gestelde termijnen van ieder veertien dagen, deert de prins evenals Costerius dan in het geheel niet.⁷¹ Het hof is er niet zeker van of Costerius de sommaties wel aan de prins doorgeeft. Daarom krijgt de rentmeester voorgeschreven dat hij de prins van de toestand op de hoogte dient te brengen bij gebreke waarvan de rentmeester voor de boeten moet opdraaien. Costerius blijft Oost-Indisch doof en het hof besluit op 9 maart 1713 dat hij onder ede moet verklaren dat de prins geïnformeerd is op straffe van 25 goudgulden.⁷² Deze actie sterft waarschijnlijk een stille dood, want er wordt nadien niets meer van het hof vernomen.

De ingang van het hoofdgebouw van de Raad van State aan het Binnenhof te 's-Gravenhage. De Raad heeft sedert 1588 zijn vaste zetel in het Binnenhof.

d. Acties Costerius en reacties momboir bij Raad van State

De momboir blijft niet bij de pakken neerzitten. Op enigerlei wijze wil hij Arnold Costerius aanpakken. Bloemarts heeft de ontvanger van het hof op 17 februari 1713 19 gulden en 15 stuiver Brabants voor verschuldigde rechterlijke salariskosten ten huize van Costerius laten innen.

Costerius is deze executie en de financiële bedreigingen van de momboir en het hof moe geworden. Hij zint op actie en vindt die ook. Hij gaat, in zijn functie als rentmeester, op 2 maart 1713 zijn beklag doen bij de Raad van State.⁷³ Costerius beroept zich daarbij op twee resoluties van de raad uit 1710⁷⁴, waarbij het hof werd verboden

opdrachten aan hem, als rentmeester, te geven. De Raad van State bepaalde toen evenzeer dat de onder protest betaalde penningen aan Costerius gerestitueerd zouden moeten worden. Op de ingediende klacht en het verzoek daar iets aan te doen, besluit de raad op 6 maart dit voor commentaar aan de momboir te sturen en gelast het hof alvast de procedures inzake executie stop te zetten. Dat schijnt niet het gewenste effect te hebben, want de rentmeester beklaagt zich opnieuw bij de Raad van State, dat het hof gewoon verder gaat met de procedure. De momboir wordt hierop nogmaals aan de resolutie van 6 maart tot schorsing herinnerd en dient deze na te komen.⁷⁵

Een en ander kruist elkaar, want op 21 maart 1713 stuurt Bloemarts het verzochte commentaar naar de Raad van State en meldt dat hij wel de resolutie, maar niet het daarbij behorende rekest heeft ontvangen en dat Costerius dat dus achtergehouden heeft. Desalniettemin geeft de momboir bericht. Uitvoerig zet hij de gang van zaken uiteen, zoals die zich bij het hof heeft voorgedaan. De gerechtskosten beliepen 15 gulden en 5 stuiver Brabants ten laste van de prins, die Costerius heeft geweigerd te betalen. Bloemarts verdedigt zijn handelwijze door te verwijzen naar de opdracht die hem in oktober 1712 door de Staten-Generaal is gegeven inzake de procedure in Mechelen. Hij heeft niets anders gedaan dan die zo goed mogelijk uit te voeren. Het is dus alleszins redelijk dat Costerius als zaakgelastigde en rentmeester van de prins de zo geringe en niet voor vrijstelling vatbare kosten betaalt, anders zouden de kosten door de Staten-Generaal voldaan moeten worden. Bloemarts pakt dan nog eens uit over het optreden van Costerius. Deze heeft zich altijd aan het gezag van het hof willen onttrekken en door dit rekest wil hij van vervolging ontslagen worden, terwijl hij nu juist verdient in handen van hem, Bloemarts, gesteld te worden. Daar komt nog bij dat Costerius in het recente verleden op onterechte wijze schorsingen van de Raad van State heeft gekregen met betrekking tot een criminele procedure, die de momboir in opdracht van de Staten-Generaal voerde. Scholtis Costerius had namelijk dieven en vagebonden, die voor zijn huis afgeleverd waren, laten weglopen en niet willen vastzetten. Daarnaast was de Rosveltermolen door Costerius' nalatigheid en slecht beheer omvergevallen. Het verloop van deze rechtsgang had hem zo vermetel gemaakt, dat hij gewoon doorgaat op het ingeslagen slechte pad. Bloemarts verzoekt de Raad van State alle schorsingen op te heffen en het recht zijn loop te laten nemen.⁷⁶ De Raad van State neemt geen notitie van dit commentaar, want er wordt nimmer meer over gerept. Bloemarts ziet hier de hand van Costerius in. Intussen arriveert de resolutie van 22 maart bij de momboir en op 5 april 1713 geeft hij daarop wederom zijn uitvoerig en feller gesteld commentaar. Om verzekerd te zijn van een goede ontvangst vermeldt Bloemarts zelf op een afschrift van dit rekest de woorden 'overgegeven in den Hage'. Bloemarts maakt duidelijk, dat het om meer gaat dan alleen de overheveling van de procedure in Mechelen. Want als Chimay blijft weigeren, dan wordt hij van zijn leen vervallen verklaard, althans voor zijn deel. Het is waar, dat Costerius de geringe penningen betaald heeft, maar dit is niet in opdracht van het hof gebeurd. Costerius had zijn bezwaar dus bij het hof moeten indienen, in plaats van de Raad van State met zijn beuzelarijen lastig te vallen. Het hof had dan direct een voorziening moeten treffen en had deze kosten op de rekening van de momboir geplaatst. Want het maakt voor het Hof niets uit, uit welke landsmiddelen hun kosten betaald worden. Costerius probeert alleen maar verwarring te veroorzaken en de actie tegen Chimay te ontwijken. Hij zou gewoon uitvoering moeten geven aan de resolutie van de Staten-Generaal en de aan hem terecht uitgebrachte exploitatie moeten accepteren en niet weigeren. Door zijn houding heeft Costerius aanleiding gegeven, dat het hof hem heeft opgedragen om de prins van de in gang gezette procedure op de hoogte te brengen. Als de rentmeester daaraan geen gevolg zou geven, dan zou hij zelf de aan de prins opgelegde boeten dienen te betalen. Om toch maar zeker te zijn, dat de

prins van Chimay door Costerius geïnformeerd is, wordt de rentmeester later bevolen te verklaren dat hij aan deze opdracht voldaan heeft op straffe van 25 goudgulden. In plaats van daaraan gevolg te geven, gaat hij zich beklagen. In zijn rekest stelt Costerius dat het hof voortgaat met de procedure, terwijl dat helemaal niet het geval is. Integendeel het hof voert de resoluties van de Raad van State stipt uit, zoals dat ook is gebeurd met de schorsingen inzake de criminele procedures betreffende het niet-arresteren van dieven en het omvallen van de Rosveltermolen. Bloemarts verzoekt wederom deze schorsingen op te heffen, zodat hij de procedures tegen Costerius kan vervolgen. De vervolging van deze zware excessen is niet alleen in het algemeen belang, maar het is ook in 's lands interesse dat hij mede tot vergoeding van de geleden schade aan de molen zal worden veroordeeld. De opbrengsten uit de heerlijkheden, waaronder die van de molens, waren immers door het land in beslag genomen. Bloemarts verzoekt ten slotte dat de Raad Costerius opdracht geeft dat hij de ordonnanties van het Hof punctueel uitvoert en de raad niet meer lastig valt.⁷⁷ Zijn verzoekschrift wordt commissoriaal gemaakt.⁷⁸ Ook deze keer volgen taal noch teken van de Raad van State en daarmee is de zaak bij de raad ten einde. Bloemarts heeft niets bereikt en Costerius wordt niet vervolgd.

e. Handelwijze Staten-Generaal en betrokken partijen

Omdat de prins van Chimay op zijn verzoek van 24 januari 1713 om de zaak in Mechelen te laten niets meer heeft vernomen en er nog steeds geen advies is uitgebracht door de gedeputeerden voor het Overkwartier, vraagt hij of de Staten-Generaal niet kunnen besluiten de bij resolutie van 29 oktober 1712 gegeven toestemming aan de momboir om de actie ter overbrenging van het proces te starten, in te trekken. Op 31 maart 1713 valt het besluit dat ook dit verzoek voor advies naar de gedeputeerden gaat.⁷⁹ Het nieuwe verzoek werkt in zoverre, dat er een maand later in ieder geval een voorlopig advies van deze gedeputeerden arriveert, waarna op 25 april zowel het Hof als de momboir worden gelast de procedure te schorsen voor zes weken.⁸⁰ Naast de schorsing van vervolging van Costerius door de Raad van State is er nu een tweede, tijdelijke, schorsing van de hoofdzaak. Deze zes weken werden geruisloos zes maanden. Pas op 3 november 1713 vindt de prins het nodig - daarbij gebruik makende van de fysieke hand van de rentmeester - weer iets van zich te laten horen. Arberg was alert; hij schreef een week later aan de raadspensionaris om voortzetting van de procedure in Roermond te bepleiten, zoals in de volgende paragraaf beschreven wordt. De prins of Costerius zijn uiteraard een geheel andere opvatting toegedaan. Hij is van mening dat deze zaak door de momboir is begonnen met het oog op de onzekerheid onder welke soevereiniteit het Overkwartier zou komen. Juist in die periode heeft de Staten-Generaal het verzoek van Bloemarts ingewilligd en zijn verzoek om de zaak in Mechelen te laten voor advies doorgestuurd naar de gedeputeerden voor het Overkwartier, waar het gebleven is. Want de commissie heeft nog steeds geen definitief rapport gemaakt. Ondertussen is het duidelijk geworden, dat het Overkwartier overgedragen zal worden aan de Oostenrijkse Habsburgers en weer terugkeert naar de Zuidelijke Nederlanden, waarvan de toenmalige soeverein heeft bepaald dat het proces in Mechelen blijft. De briefschrijver verzoekt opnieuw om het proces daar te laten en verwijst daarbij ook nog eens naar de regels van het gemene recht en vraagt om de momboir opdracht te geven zich van de zaak terug te trekken.⁸¹ Dit rekest wordt doorgezonden naar de commissie van de gedeputeerden⁸² en dezen adviseren een week later de Staten-Generaal om de momboir nog eens te laten adviseren, niet alleen over dit rekest maar ook over het vorige. Dat zou dan het verzoekschrift van 31 maart 1713 zijn, waarbij de zaak voor zes weken geschorst werd. Meer voor de hand ligt, dat hier het eerdere rekest van 24 januari 1713 bedoeld wordt. Dit was immers niet eerder ter advisering aan de momboir toegezonden, terwijl dit stuk later wel in zijn bezit bleek te zijn.

Het advies wordt overgenomen, met dien verstande dat Bloemarts wel binnen veertien dagen moet antwoorden.⁸³ Drie weken later richt zich dezelfde briefschrijver tot de Staten-Generaal, waarbij hij meedeelt dat hij de kopieën van de rekesten op 16 november door de deurwaarder aan de momboir ter hand heeft laten stellen, zodat hij aan zijn plicht voldaan heeft maar de momboir niet. Want deze heeft zijn bericht binnen de gestelde termijn - volgens hem - opzettelijk niet ingestuurd. De Staten-Generaal geven Bloemarts op 1 december 1713 nog eens veertien dagen, anders zal beschikt worden.⁸⁴ De momboir had echter zijn bericht - volgens eigen zeggen - al op 28 november vervaardigd, dus net binnen de gestelde periode. De resolutie van 1 december had hij op 6 december ontvangen. Hierna is hij direct naar het postkantoor gestapt, waar ze hem gezegd hadden, dat zijn bericht eerst met de gewone post van 2 december was meegegaan, omdat zijn stuk te laat was binnengekomen om nog met de vorige postzending mee te gaan.⁸⁵ Wat stond er nu in zijn advies? Bloemarts begint met een klacht. Hij mag dan wel het rekest ontvangen hebben, maar de daarbij behorende bijlagen ontbreken. Daarna wordt het gedrag van Costerius toegelicht. De rentmeester heeft al het mogelijke in het werk gesteld zijn procedure te torpederen, met name bij de Raad van State. Zelf heeft Bloemarts tot nu toe niets anders gedaan dan datgene wat in zijn functie vereist wordt. Echter de prins van Chimay blijft duidelijk in gebreke en bij voortzetting van de procedure zal hij zonder twijfel door het leenhof in Roermond van zijn leen vervallen verklaard worden. Het proces dient in Roermond voortgezet te worden, tenzij de Staten-Generaal hem binnen drie weken anders bevelen. Wat in Mechelen gebeurt is van nul en generlei waarde. De Staten-Generaal zijn nog steeds soeverein van dit deel van het Overkwartier en wel totdat zij een akkoord met de Oostenrijkse Habsburgers over het Barrièretractaat bereikt hebben. Toch ziet Bloemarts de bui al hangen. Want hij vraagt in geval de Staten-Generaal het verzoek van de prins mochten inwilligen, om deze dan vooraf op te dragen de boeten te betalen, die het hof in Roermond hem wegens ongehoorzaamheid heeft opgelegd en alle kosten van deze procedure te voldoen, zodat de Staten-Generaal daarvan ontlast zijn.⁸⁶ Zoals in deze zaak gebruikelijk, wordt dit commentaar voor advies naar de gedeputeerden voor het Overkwartier gestuurd.⁸⁷ Een maand later al komen dezen met hun advies, waarop de Staten-Generaal op 4 januari 1714 definitief besluiten. Hun beschikking is kort en duidelijk. Nu het proces met toestemming van beide partijen voor de Grote Raad van Mechelen gebracht en met toestemming van de koning van Spanje, toen soeverein van het Overkwartier en leenheer van Weert, Nederweert en Wessum daar is begonnen, dient het daar te blijven en ook beëindigd te worden. Het Hof te Roermond dient zich naar deze resolutie te richten.⁸⁸ Na een vlotte toestemming van de Staten-Generaal aan momboir Bloemarts om de procedure te starten, zien zij er veertien maanden later geheel van af. Zij stellen er geen belang meer in, hetgeen een koerswending van 180 graden betekent. Bloemarts is dan ook hier terug naar af. De interventie op het laatste ogenblik van de graaf van Arberg bij raadspensionaris Heinsius levert niets op. De prins van Chimay en zijn rentmeester winnen het pleit. Aangenomen mag worden, dat de vredesonderhandelingen een rol gespeeld hebben bij deze forse standpuntwijziging.

3. De verkoopintermezzo's van 1713⁸⁹ en 1721/1722⁹⁰

a. Het aanbod van Arberg

Na ruim dertig jaar procederen poogden partijen om op een merkwaardige wijze van deze slepende en kostbare kwestie af te komen. Ze probeerden de heerlijkheden of de aanspraken daarop aan een daarvoor te interesseren kandidaat te verkopen. De eerste die daartoe een poging waagt is Albert, graaf van Arberg. Hij schrijft op 8 november

1713 een zeer uitvoerige, geheime brief aan de raadspensionaris van Holland, Anthonie Heinsius.

Nu was enkele maanden eerder -in april 1713 - de vrede van Utrecht gesloten, waarbij de Spaanse Nederlanden aan het Oostenrijkse huis van Habsburg zouden toevallen met uitzondering van het noordelijk gedeelte van het Overkwartier aan beide zijden van de Maas dat Pruisisch werd op de vesting en stad Venlo na.

Geheel vanuit zijn eigen optiek handelend, informeert Arberg in zijn brief aan Heinsius dat hij vermoedt dat de prins van Chimay van plan is de helft van de drie heerlijkheden Weert, Nederweert en Wessems - waarop de prins volgens hem aanspraak maakt - te verkopen. De kandidaat-koper is niemand minder dan de koning van Pruisen. Als dat zo is, dan zou dat wel eens zeer nadelig voor de Staten-Generaal kunnen zijn, zo meent de in Helmond verblijvende graaf. Want zodoende kan de koning de stad Weert en de stad Wessems aan de Maas fortificeren, waardoor hij zich een toegang verschaft tot de Meierij van 's-Hertogenbosch en de baronie van Breda. Arberg biedt daarom aan om zich ten gunste van de Staten-Generaal terug te trekken onder voorwaarde van restitutie van kosten en wil eveneens de door hem - namens zijn vrouw - gepretendeerde helft van de heerlijkheden verkopen. Zodoende kunnen de Staten-Generaal tegenovergesteld handelen en de toegang aan vreemde troepen beletten.

Voor de duidelijkheid meldt de graaf wel dat er nog een proces in Mechelen loopt, dat nog niet beslist is. Inmiddels hebben de Staten-Generaal aan de momboir van het Roermondse hof bevolen dat hij beide procespartijen moet dagvaarden om hun proces van Mechelen naar Roermond te doen overbrengen. De uitspraak over de eigendom zal dan uiteraard in Roermond vallen. Arberg heeft aan de eis van de momboir voldaan, maar de prins van Chimay is in gebreke gebleven. Arberg vraagt Heinsius nu of hij niet zijn invloed bij de Staten-Generaal kan aanwenden en wel zodanig dat de Staten-Generaal opnieuw aan de momboir opdracht geven dat partijen het proces in Roermond voortzetten en als daar geen gevolg aan gegeven mocht worden, dat in dat geval vonnis zal worden gewezen zonder kennisname van de stukken die nog in Mechelen zijn.

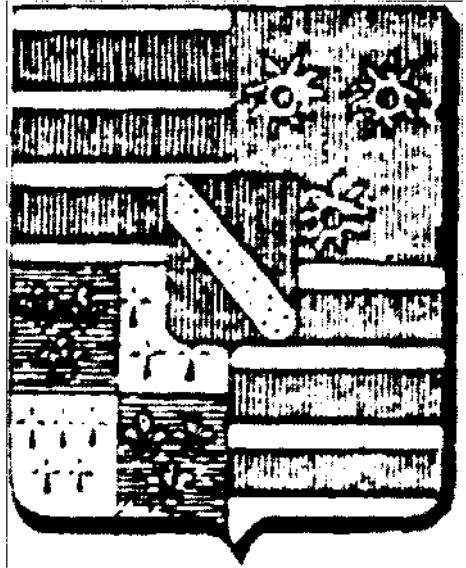
Vervolgens stapt de graaf op een heel ander thema over. Hij gaat dan zijn ideeën ontvouwen over een betere economische ontwikkeling van Oost-Brabant. Samengevat komt het erop neer, dat de Aa vanaf Middelroy tot Helmond gekanaliseerd moet worden. Helmond kan dan uitgroeien tot een overslaghaven van turf uit de Peel bestemd voor Holland en van koopwaar afkomstig uit Holland. Deze koopwaar kan dan weer in het achterland van Helmond gedistribueerd worden, zoals Luik, Keulen, Gulik, Berg en Roermond. Ook vanuit deze streken kunnen goederen, zoals kolen, naar Helmond aangevoerd worden voor verder transport. Hierdoor zal de handel op Antwerpen sterk verminderen ten gunste van Helmond. De staat kan dan een geld in het laatje brengend douanekantoor in Helmond vestigen. De kosten van de kanalisatie vallen alleszins mee, volgens Arberg. De Staten-Generaal legeren er 15 à 20.000 man voetvolk, die ze bovenop hun soldij nog twee à drie stuivers per week geven en de klus is binnen drie werken geklaard. Het zal zonder twijfel een winstgevende zaak worden en na realisatie zal Arberg de Staten-Generaal een ander idee aan de hand doen om de schatkist te vullen zonder dat het volk daarbij zwaarder belast hoeft te worden.

De vraag komt op of de graaf wel echt wil verkopen of dat het aanbod andere doeleinden dient. Hij kan immers slechts - bestreden - aanspraken verkopen. In ieder geval biedt hij zijn heerlijkheid Helmond niet ten verkoop aan. Het aanbod kan eerder gezien worden als een vriendelijke geste om Heinsius en de Staten-Generaal gunstig te stemmen om alsnog het proces van Mechelen naar Roermond over te hevelen, waar Arbergs kansen schijnbaar groter zijn. Het leidt allemaal tot niets. Over de verkoop wordt niets meer vernomen en zoals in de vorige paragraaf reeds beschreven is, ondernemen de Staten-Generaal geen actie meer inzake de overheveling.

b. Het aanbod van Chimay

De suggestie van Arberg, dat Charles Louis, prins van Chimay zou willen verkopen was juist, maar dat werd pas acht jaar later - in 1721 - duidelijk. De prins bezat toen reeds 8/9 deel van de heerlijkheden, die dan tot de Oostenrijkse Nederlanden horen. Chimay zoekt namelijk de Haagse ambassadeur in Parijs, Hop, op en vertelt hem dat hij de drie heerlijkheden van de hand wil doen, waarbij hij als eerste kandidaat aan de Staten-Generaal dacht. Door aankoop zouden zij 'meester van de Maze' worden, zo niet dan konden de heerlijkheden wel eens in handen van de koning van Pruisen vallen, zo had de prins volgens Hop fijntjes medegedeeld. De ambassadeur zag zich daarop gedwongen dit vertrouwelijke aanbod aan griffier François Fagel van de Staten-Generaal door te geven. Dat er nog een procedure loopt bij de Grote Raad van Mechelen komt nergens aan de orde.

In een meegestuurd kort denombrement gaf de prins van Chimay aan wat het aanbod inhield. Hij meldt, dat de stad Weert zeer aanzienlijk is en beschikt over oude vestingwerken. Het is een mooi gebied met verscheidene buitingen of gehuchten, die op een kleine halve mijl van de stad gelegen zijn. Er zijn een aantal molens, een bos, een tiendrecht op het gehele gebied met een betaling in geld vooraf en er zijn enorm uitgestrekte woeste gronden. Voorts is er een sterk kasteel, waarvan de daken en zolderingen vernield zijn en dat is omgeven door grote en diepe grachten. Nederweert is een groot dorp met ongeveer 3000 communicanten, met eenzelfde tiendrecht, moerassen en turfvelden en veel woeste gronden, die de heer uitgeeft aan de bewoners tegen betaling van tiende en cijns in geld per bunder. Wesseme ligt aan de Maas met het recht van visvangst en heeft vier of vijf gehuchten en ook veel woeste gronden. Zonder blikken of blozen komt de prins dan met een aantal oude stellingen voor de dag. Zo zou de heer de soevereiniteit van Weert, Nederweert en Wesseme bezitten en daarmee het recht om belastingen te heffen die op dat ogenblik 18.000 gulden bedroegen. Verder zouden de heerlijkheden deel uitmaken van de Westfaalse kreis. Spanje had echter het recht van belastingheffing toegewezen aan de koning van Pruisen gedurende de voorlaatste oorlog (d.i. de Negenjarige Oorlog) ten nadele van de rechtmatige eigenaar. De werkelijkheid is echter anders dan Chimay voorstelt. Spanje had in 1692 een lening à raison van 540.000 gulden afgesloten met de Staten-Generaal ter bekostiging van Brandenburgse troepen. De rente hierop werd gedeeltelijk betaald uit de contributie van Weert, Nederweert en Wesseme en bedroeg 2/3 deel daarvan of 12.000 gulden. De magistraten van de drie plaatsen hadden zich voor deze betaling aan de Staten-Generaal moeten verplichten.⁹¹ Het denombrement geeft verder aan dat de heerlijke inkomsten (bruto) ongeveer 20.000 gulden bedragen en - volgens de prins - iedere dag stijgen door de uitgifte van woeste gronden. In Weert is er een muntgebouw, dat deze naam nog draagt. Er zijn munten in omloop, die er vroeger geslagen zijn. Ten slotte verklaart de prins dat hij de eigendom van dit alles kan leveren. Dat hij daarvoor nog 1/9 deel zou moeten aankopen, is blijkbaar een zorg voor later, evenals de soevereiniteitsrechten die de prins evenmin bezat.

Wapen van Alsace, prinsen van Chimay.

De Staten-Generaal besluiten, na advies ingewonnen te hebben bij hun gedeputeerden van het Overkwartier van Gelderland en bij de Raad van State, dat ambassadeur Hop de prins bij gelegenheid moet informeren dat zij het als aangenaam ervaren hebben dat hij bij voorkeur aan hen heeft willen verkopen, maar dat het kopen van de heerlijkheden niet schikt en dat zij hem bedanken voor de gedane offerte. Enkele maanden later - 22 april 1722 - krijgt het proces in Mechelen weer voortgang. Dan wordt eindelijk de brief aan de landsvorst verstuurd, zoals hierboven is beschreven. De afwijzing van het koop-aanbod is heel goed te begrijpen. De Staten-Generaal zullen absoluut niet geïnteresseerd zijn geweest om in een conflict verzeild te raken met keizer Karel VI, die als hertog van Gelre de soevereiniteit bezat over Weert, Nederweert en Wessem. Daarbij hadden de Staten-Generaal volgens het Barrièretractaat van 1715 zelf de tijdelijke soevereiniteit over een deel van Spaans-Gelre, waartoe de drie heerlijkheden behoorden, aan de keizer overgedragen. Zoals bekend behielden zij een gedeelte van Spaans-Gelre, waaronder de vestingen Venlo en Stevensweert. Ook zou het van weinig koopmansgeest getuigen als de Staten-Generaal een gedeelte van hun eigen vordering zouden kopen.

Noten:

1. Dit artikel kwam tot stand onder auspiciën van de Stichting Historisch Onderzoek Weert.
2. Algemeen Rijksarchief Brussel (ARAB), archief Grote Raad van Mechelen (GrRvM), inv.nr. 164, memorialen. Verzoek aan de keizer van 20 april 1722.
3. ARAB, GrRvM, inv.nr. 1094, minutes. Dictum van 31.10.1716.
4. ARAB, GrRvM, inv.nr. 394, ongedateerd. Comte de Frézin puis d'Arberg et le comte de Moeskroen. - Comtesse de Bousou puis son fils le prince de Chimay. 1687-1722.
5. Markies van Prié (*1658-†1726), gevolmachtigd minister of plaatsvervangend gouverneur-generaal van 1716 tot 1725 namens de afwezige landvoogd prins Eugen van Savoie (*1663-†1736). Zie ook noot 38.
6. Bij dit verdrag, op voorstel van keizer Karel V en aanvaard door de Rijksdag, werd de Bourgondische kreis opgericht. Gelre met al zijn onderhorigheden werd losgemaakt uit de Westfaalse kreis en overgeheveld naar de Bourgondische. Feitelijk werden de zeventien Nederlandse gewesten toen losgemaakt uit het verband van het Heilige Roomse Rijk. Verder zij opgemerkt dat enkele jaren eerder - in 1543 - de Staten van Gelre bij het Tractaat van Venlo de Habsburger Karel V als hun landsheer erkenden.
7. Anna van Egmont huwde in 1523 met Joseph van Montmorency (†1530). Zij huwde in 1531 voor de tweede maal met Jan, graaf van Horn (†1540). Deze was opvolger van zijn kinderloze broer Jacob III.
8. Maria van Horne (†1558) was een volle nicht van Jan, graaf van Horn en gehuwd met Philips van Montmorency (†1526), de vader van Joseph van Montmorency. Zij was pretendente.
9. Philips van Montmorency (†1568) was de oudste zoon van Anna van Egmont en Joseph van Montmorency. Hij huwde met Walburgis van Nieuwenaer.
10. Herman van Nieuwenaer (†1578) was de zwager van Philips van Montmorency. Volgens overeenkomst zou Weert, Horn, Bocholt en Breugel na een kinderloze dood van Philips en zijn broer Floris aan de familie Nieuwenaer toevallen.
11. Joris van Horne-Houtkerke (†1608) was een zoon van Martijn van Horne-Houtkerke en Anne de Croy. Zijn pretenties zijn terug te voeren op oudere familierelaties.
12. Eleonora was een zuster van Philips van Montmorency en weduwe van Anton van Lalaing, graaf van Hoogstraten. Ook zij was pretendente. Overigens kwam zij wel in het bezit van de heerlijkheid Bocholt en Breugel. Adolf, graaf van Nieuwenaer, gehuwd met weduwe Walburgis van Nieuwenaer, deed een vergeefse gooi naar de heerlijkheid.
13. Walburgis (†1600) was weduwe van Philips van Montmorency en hertrouwde met Adolf van Nieuwenaer, een achterachterneef. Adolph vloog met de kruittoren de lucht in op 8 juli 1587 in Arnhem. Walburgis erfde de lenen van haar broer Herman.
14. Het echtpaar kreeg de heerlijkheden door Walburgis van Nieuwenaer uit erkentelijkheid geschonken. George Everard van Solms-Lich werd door Walburgis in de overdrachtsakte aangeduid als haar gekozen zoon.
15. Het Gelderse leen Daalenbroeck bestond uit Maasniel en Herten.
16. Thans Hörstgen-Fronenbruch, gelegen ten oosten van de stad Geldern.
17. Een klein gedeelte van Tegelen, waaronder de 'alde heerlickheit van Tegelen', de Holtmolen, Steyl en een aantal rechten vormde een Gelders leen binnen Guliks territorium.
18. Het kasteel werd trouwens al in 1579 door Parma ingenomen.
19. Het dominium directum is het recht van de leenheer. Aan de leenheer kwam bijvoorbeeld de rechtsmacht over de leengoederen toe.

20. Een turbe is een groot getuigenverhoor, met de bedoeling dat uit de getuigenissen rechtsregels kunnen worden afgeleid.
21. Dit privilege wordt gezien als de oprichting van het wollenambacht.
22. Dit privilege staat bekend als het marktrechtprivilege.
23. Dit privilege wordt het landrechtprivilege genoemd.
24. Dit document wordt gezien als een soort inhuuldiging of 'blyde incompst' voor Weert en Nederweert.
25. Het hier bedoelde stuk is niet in de Weertse archieven aanwezig; in de literatuur wordt er geen gewag van gemaakt. Daarenboven rijst de vraag of de keizer wel enige bevoegdheid ten aanzien van de recht-spraak in Gelderse en Loons/Luikse lenen had.
26. Alexander Farnese, prins en sinds 1586 hertog van Parma, was Spaans landvoogd in de Nederlanden (1578-1592).
27. Don Lodewijk van Benavides, Carillo y Toledo, markies van Fromista en Caracena, graaf van Pinto was landvoogd van de Spaanse Nederlanden (1659-1664).
28. De Habsburger Leopold I was keizer van het Heilige Roomse Rijk van de Duitse Natie (1658-1705).
29. Een vertaald afschrift van deze ordonnantie is te vinden in OAW, inv.nr. 148, gedateerd Mechelen, 15 april 1715. Zij was gericht aan scholtis, burgemeesters, schepenen en andere inwoners van Weert, Nederweert en Wessem en getekend te Wenen op 13 april 1674 door keizer Leopold, door Leopold Guillaume, graaf van Konigsegg en bij mandaat door de keizerlijke secretaris Christoffel Bewer. De ordonnantie ging er - volstrekt onjuist - van uit dat de drie heerlijkheden dependeerden van het graaf-schap Horn. Zij kwam tot stand op grond van informatie door de Schepenstoel van Aken en door Louis Arbogast, fiscaal van de keizerlijke kamer van Spiers.
30. Maria-Anna van Oostenrijk was gehuwd met haar neef Filips IV en werd na zijn overlijden in 1665 regentes over haar minderjarige zoon Karel II.
31. Een vertaald afschrift van deze ordonnantie is te vinden in OAW, inv.nr. 63, gedateerd Mechelen, 13 april 1715. Het betrof hier de toestemming van de koning aan prins Ernest Dominique Croy-Chimay-d'Arenberg om tijdelijk de 18.000 gulden contributie van de drie heerlijkheden te mogen trekken en het beschreven verbod aan het Hof van Gelre inzake het appelrecht. Verwezen wordt naar de gegeven ordonnaties terzake vanaf die van de prins van Parma. Deze ordonnantie had, evenals die van 4 augustus 1675, geen effect, zo klaagde weduwe Maria de Cardenas in 1686. Zij was alleen geïnteresseerd in de 18.000 gulden.
32. Met uitzondering van Wessem, Pol en Panheel behoorden al deze dorpen tot het graafschap Horn, onderleën van het prinsdom Luik. De genoemde dorpen appelleerden via Wessem op Aken.
33. Deze brief van het Keizerlijk Krijgskommissariaat te Keulen eiste van de drie heerlijkheden een bijdrage in de kosten van subsistentie van het leger in Keulen en Aken, omdat de heerlijkheden rijksonmiddellijk zouden zijn op straffe van executie. De regenten van Weert, Nederweert en Wessem waren hier danig van geschrokken en schakelden zowel de Staten-Generaal als hun resident in Keulen, Bilderbeek, in. De regenten lieten hen weten dat de heerlijkheden lenen waren van het Overkwartier van Gelre en daarmee altijd geacht waren deel uit te maken van de Spaanse Nederlanden. Voorts hadden zij altijd hun jaarlijkse subsidie betaald aan de ontvanger in Roermond.
34. Berkvens is van mening dat in de zeventiende eeuw van stem en zitting hebben in de Westfaalse kreis geen sprake was. De blijken van rechtsmacht van de Akense Schepenstoel dragen een te incidenteel karakter om van een gevestigde rijksjurisdictie te kunnen spreken. Met uitzondering van één geschil was de gang naar het Rijkskamergericht in de tweede helft van de zeventiende eeuw reeds volkomen tot stilstand gekomen. Zie: BERKVENS, A.M.J.A. Plakkatenlijst Overkwartier 1665-1794, deel I. Nijmegen, 1990, 125.
35. Weert, Nederweert en Wessem betaalden weliswaar geen bede, maar vanaf 1592 wel ieder jaar contributie, sedert 1671 vastgesteld op 18.000 gulden, aan de landrentmeester van Gelre te Roermond. Dit bedrag werd apart geboekt in de rekening.
36. Verheven werden echter niet alleen Weert, Wessem en de voorgedij van Thorn, maar ook het Monnikenland dat bij Zaltbommel ligt. Het Zutphens recht sloeg op dat laatste leen.
37. De stellingen van de prins van Chimay over de rijksonmiddellijkheid van de drie heerlijkheden en het lidmaatschap van de Westfaalse kreis worden afgewezen. Overigens is het van belang hierbij op te merken, dat de heerlijkheid, sedert 1450 graafschap, Horn, zijnde een Luiks onderleën, wel tot de Westfaalse kreis behoorde en een manleën was. Zoals bekend vormden de heerlijkheden Weert, Nederweert en Wessem en het graafschap Horn tot ca. 1570 een personele unie hetgeen aanleiding heeft gegeven tot tal van misverstanden.
38. De plaatsvervanger werd landvoogd of gouverneur-generaal genoemd. Dat was toentertijd prins Eugen van Savoie. Deze was door oorlogsomstandigheden echter verhinderd het gouverneurschap op zich te nemen. Hij wist de landvorst Karel VI ervan te overtuigen om zijn zaken te laten behartigen door een landgenoot Hercules Jozef Turinetti, markies van Prié. Deze was aan het bewind in de jaren 1716-1725. De plaatsvervangende gouverneur-generaal werd minister-plenipotentiair of gevolmachtigd minister genoemd.

39. Verwezen wordt naar Bors in zijn verhandeling over de lenen, part 8, cap. 6, n. 11 en volgende, naar Christinaeus vol. 1, decis. 284, n.20 en naar Nioستadius de feudis Holland. decad.3, observ.7.
40. Verwezen wordt naar Du Moulin ad consuit Paris, Rodenbourg, Paul Voet de Statutorum concursu Jean Voet ad lib. 38, ff. Loiseau des seigneuries et d'autres.
41. Verwezen wordt naar Du Moulin ad. cons. paris. tit. primo consuetudines vicinae deberent attendi.
42. Volgens Van der Sande, consuet. feudale Geld. tract. 3, cap. 5, n. 8.
43. Verwezen wordt naar het Gelderse land- en stadrecht van 1620 (reprint Arnhem, 1996), pag. 179, art. 6 en pag. 196, art. 1.
44. Verwezen wordt naar het Gelderse land- en stadrecht van 1620 (reprint Arnhem, 1996) art. 21, titel van scheiding en deling op pag. 208.
45. Verwezen wordt naar zijn werk vol. 1, decis. 382, n. 17 en 18.
46. Verwezen wordt naar zijn werk in vol. 6, decis 48.
47. Verwezen wordt naar zijn werk in Trebonianus Belgicus, cap. 90 § 6.
48. Verwezen wordt naar zijn werk in ad consuetudines flandriae, tract. 7.
49. Verwezen wordt naar zijn werk in Geld. Cons. feud. tract. 2, tit 1, cap 3.
50. Verwezen wordt naar zijn werk in tract. 1, tit. 3, cap. 1, § 8.
51. ARAB, GrRvM, correspondentieregisters, blz. 252. Brief markies van Prié, namens de landsvorst, dd. 6 juli 1723, ontvangen 27 juli 1723.
52. Rijksarchief in Limburg te Maastricht (RAL), archief Hof van Gelre (HvG), inv.nr. 236 f. 115. Register van simplen transport, d.d. 18.12.1727.
53. ARAB, GrRvM, inv.nr. 394. Comte de Frézin puis d'Arberg et le comte de Moeskroen. - Comtesse de Boussu puis son fils le prince de Chimay. 1687-1726.
54. Gemeentearchief Weert (GAW), oud-administratief archief Weert (OAW), inv.nr. 53.
55. GAW, OAW, inv.nr. 55. Verklaring leengriffier van Weert, Nederweert en Wessem d.d. 13 jan. 1752.
56. Bloemarts verwijst hierbij naar de Totius juris feudalis cap. 12 van Rosenthal en naar de aangehaalde aanwijzingen van keizer Frederik.
57. Dit privilege, gegeven in 1310, hield - volgens Berkvens, I p. 11 e.v. - in, dat de keizer afzag van zijn bevoegdheid om onderdanen van de Gelderse hertog over de hertogelijke grenzen heen te dagen en de behandeling van hun proces aan zich te trekken.
58. Algemeen Rijksarchief te Den Haag (ARAH), archief Staten-Generaal (SG), lias binnenland, resolutie (res.) 29.10.1712 en SG, res. 29.10.1712.
59. ARAH, SG, lias binnenland, res. 24.1.1713. Rekest Bloemarts aan Hof van Gelderland dd. 4.11.1712.
60. ARAH, SG, lias binnenland, res. 24.1.1713. Bericht graaf van Arberg te Helmond aan het Hof van het Overkwartier van Gelre, dd. 10.11.1712.
61. De dagvaarding werd volgens de gerechtsbode behoorlijk betekend en wel aan Costerius op het kasteel van Weert. Blijkbaar was een gedeelte van het kasteel in 1712 nog steeds bewoonbaar.
62. ARAH, SG, lias binnenland, res. 24.1.1713. Rekest Bloemarts aan Hof van Gelderland met ordonnantie dd. 1.12.1712.
63. ARAH, SG, res. 7.12.1712 en SG, lias binnenland, res. 7.12.1712.
64. ARAH, SG, lias binnenland, res. 24.1.1713. Verbaal Bloemarts, klager, contra prins van Chimay, gedaagde, dd. 17.12.1712.
65. ARAH, SG, lias requesten, rekest Albert Joseph, graaf van Arberg, dd. 24.12.1712.
66. ARAH, SG, res. 24.12.1712.
67. ARAH, SG, lias binnenland, res. 24.1.1713 en SG, res. 24.1.1713.
68. ARAH, SG, lias requesten, dd. 30.12.1712.
69. ARAH, SG, res. 30.12.1712.
70. ARAH, SG, res. 24.1.1713.
71. ARAH, SG, lias binnenland, res. 24.1.1712 en SG, lias binnenland, res. 4.12.1713. Ordonnanties Hof inzake de momboir als klager contra de prins van Chimay als gedaagde, dd. 9.1.1713 en 1.2.1713.
72. ARAH, SG, lias binnenland, res. 4.12.1713. Ordonnantie Hof inzake de momboir als klager contra de prins van Chimay als gedaagde, dd. 9.3.1713.
73. ARAH, archief Raad van State (RvSt), res. 6.3.1713.
74. Het betreft hier de resoluties van 25 en 29 maart 1710.
75. ARAH, RvSt, res. 22.3.1713.
76. ARAH, SG, lias binnenland, res. 4.12.1713. Bericht Bloemarts aan Raad van State dd. 21.3.1713 inzake res. RvSt 6.3.1713.
77. ARAH, SG, lias binnenland, res. 4.12.1713. Bericht Bloemarts aan Raad van State dd. 5.4.1713 inzake res. RvSt 6.3.1713 en 22.3.1713.
78. ARAH, RvSt, res. 5.4.1713.
79. ARAH, SG, lias requesten, res. 31.3.1713 en ARAH, SG, res. 31.3.1713.
80. ARAH, SG, res. 25.4.1713.
81. ARAH, SG, lias requesten, res. 3.11.1713.
82. ARAH, SG, res. 3.11.1713.

83. ARAH, SG, res. 10.11.1713.
84. ARAH, SG, lias requesten, res. 1.12.1713 en SG, res. 1.12.1713.
85. ARAH, SG, lias binnenland, res. 11.12.1713 en SG, res. 11.12.1713.
86. ARAH, SG, lias binnenland, res. 4.12.1713. Bericht Bloemarts aan Staten-Generaal dd. 28.11.1713.
87. ARAH, SG, res. 4.12.1713.
88. ARAH, SG, res. 4.1.1714.
89. RGP 227, Correspondentie Anthonie Heinsius, deel XV, 1713-1714, p. 313-314. Brief Arberg d.d. Helmond, 8.11.1713.
90. ARAH, SG, inv.nr. 4649, secrete res. dd. 12.12.1721, ARAH, SG, inv.nr. 6865 I, lias Frankrijk, ingekomen correspondentie bij res. 12.12.1721 en ARAH, SG, inv.nr 4651, secrete res. dd. 22.1.1722.
91. BERKVENS, A.M.J.A. De instelling van het Staats Interim Bewind in het Overkwartier 7 oktober 1702 - 24 april 1703. In: Publications de la société historique et archéologique dans le Limbourg, 123 (1987), 149-150.

Bijlage 1

OVERZICHT VAN LEENVERHEFFINGEN VAN DE VOOGDIJ VAN THORN, WESSEM EN WEERT 1326 - 1602¹

Die voechdye van Thoren, een deel van den dorpe te Wirte ende dat dorp te Beket (Nederweert), halt

die heer v a n H o o r n e, A° 1326.

Herman graeff van Vyrmenborch maeckt te leen voor 200 marck al sijn eygen goet ende hoff te Thore, anno 1331.

Willem heer van Hoorne, erve sijner olderen, ontfergt die voogdye tot Thoirm tot sulcken rechten als sijne olderen gedaen, anno 1405.

Verder zoals Weert.

Wessem met sijnen tobehoor, ontfinck

Wilhelm heer van H o o r n e, erve sijner olderen, A° 1405.

Idem als erve sijnes ooms van Steinforden, A° 1421.

Idem, anno 1427.

Jacob heer tot Hoorne, Altena, Kurtershem ende Montegis vernijt eed van de heerlicheit van Wessem met allen heuren rechten ende tobehoren, tot Gelderschen rechten, 9 Augusti 1481.

Jacob greve tot Huerne, heer tot Altena, ontfergt die stadt Wissem, met den hogen ende legen gerichtende met allen anderen rechten, renten ende tobehoren, anno 1522.

Verder zoals Weert.

Weerde met sijnen tobegoren, ontfinck

Wilhelm heer van H o o r n e, erve sijner alderen, A°. 1405.

Idem, heer van Hoerne, Altena, Montagyns, erve sijnes ooms van Steinfoerden, A°. 1421.

Idem, heer van Huerne, Altena, Corterssen ende Montangys, ontfergt sulcke leenen als hij te halden schuldig is, daarvan hij specificatie sal senden, A° 1427.

Jacob, heer tot Huerne ontfergt Weert met sijnen tobegoren, ende tuchtigt sij vrou Johanna v a n M e u r s e n d e v a n S a r w e r d e n, A° 1441.

Idem, vernijt eedt, 9 Augusti 1481.

Jacob greve van Huern etc. ontfergt die borch, stat ende heerlicheyt van Weerd met allen heuren rechten ende tobegoren, tot Gelderschen rechten, 19 Maii 1525.

Johan grave to Hoorn heeft sijne erve geinstituteert.

Anna v a n E g m o n t, gravin to Hoerne, weduwe, ende haer soon Philips v a n M o n t m o r a n c y, die beleent sijn, 28 Januarii 1541.

Maria van Hoorne, weduwe van Monmorenci, erve grave Johans, vernijt eedt, 20 Novembris 1544.

Philips van Montmorenci, grave to Hoorn, laet eed vernijen Gielis Schelart, 8 Decembris 1544.

Idem doet selver eedt, 13 Septembris 1547.

Idem, ridder van der orden des Gulden vlies, vernijt eedt, 10 Maii 1556.

Idem, ende sijn moder Anna belasten dit leen met 900 gulden siaers, te lossen in 6 jaren met 18000 gulden, an Dirck van Wilack, erfhovemeister des lants van Cleve, eodem die.

Philips van Montmorenci, heer to Hachicourt, Wismes etc., hoofd van der financien, erve sijner moder Mariae van Hoorne, beleent 23 Maii, beleent 23 Maii 1559.

Herman grave t o N u e n a r e n d e M e u r s vermoge eenes geoctroyeerden testaments van grave Johan van Hoorne etc. beleent, 11 Decembris 1576.

Floris van Montmorenci, heer to Montegny, erve sijnes broders Philips, erft op sijn suster Leonora van Montmorenci, gravin van Hoochstraten, ende douagiere van Bingnicourt, 1577.

Joris van Hoorne, grave to Houtkercken, erve sijner voorolderen, beleent, 29 Aprilis 1577.

Walburg gravin to Nuenar ende Meurs, vrou te Bedbur, Hulckraet etc., weduwe, erve hares broders Hermans, beleent 23 Julii 1595.

Georg Everard grave t o S o l m s etc. ende Sabina geboren princes v a n G a v e r e n, gravin van Egmont, eeluyden, bij transport Walburgen voorn. beleent, 13 Januarii 1598. Ende tuchtigt weder dieselve gravin.

Sabina princes van Gaveren etc. na dodes hares gemaels Georg Everhards, uut cracht der donatie van vrou Walburg gravin to Nuenar, beleent 9 Martii 1602.

Noten:

1. Zoals vermeld bij: SLOET, J.J.S. Register op de leenaktenboeken van het vorstendom Gelre en het graafschap Zutphen: Leenen buiten Gelderland. Arnhem, 1912, 81/82.
2. De e van Beket kan volgens Sloet ook als een o gelezen worden. Er staat dan Boket. Zoals bekend is een van de heerschappen van Nederweert Boeket. Volgens mondelinge mededeling van Alphons Bruekers wordt in de schattingsregisters van Nederweert als eerste heerschap Boeket genoemd. Onder dit heerschap valt ook de Kerkstraat ofwel de kom van het dorp. Beket is dus niets anders dan een oudere benaming voor Nederweert.

Bijlage 2

GRAVEN EN HERTOGEN VAN GELRE¹

Reinald I	1273-1326
Reinald II (hertog in 1339)	1326-1343
Reinald III	1343-1361
Eduard	1361-1371
Reinald III	1371
Willem I (sedert 1393 ook hertog van Gulik)	1372-1402
Reinald IV (tevens hertog van Gulik)	1402-1423
Arnold van Egmond	1423-1473
Adolf van Egmond	1465-1477
Karel van Egmond	1492-1538
Willem van Gulik en Kleef	1538-1543
Karel V, keizer	1543-1555
Philips II, koning van Spanje	1555-1598
Albert en Isabella, de aartshertogen	1598-1621

Philips IV, koning van Spanje	1621-1665
Karel II, koning van Spanje	1665-1700
Philips V van Anjou	1700-1702
Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden (ad interim)	1702-1716
Karel VI, keizer en aartshertog van Oostenrijk	1716-1740
Maria Theresia, keizerin en aartshertogin	1740-1780
Joseph II, keizer en aartshertog van Oostenrijk	1780-1789
Leopold II, keizer en aartshertog van Oostenrijk	1790-1792
Frans II, keizer en aartshertog van Oostenrijk	1792-1794

Noot:

1. Vanaf 1580 is de soevereiniteit van de hertog van Gelre grotendeels beperkt tot het Overkwartier. De Nederkwartieren behoren immers als provincie Gelderland tot de Republiek.